

R35

LIVIU REBREANU  
TREI NUVELE

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ  
CLUJ-NAPOCA



427.661



CULTURA NAȚIONALĂ

LIVIU REBREANU  
TREI NUVELE  
S' A EDITAT ȘI TIPĂRIT  
DE CULTURA  
NAȚIONALĂ  
BUCUREȘTI 1924



# CATASTROFA

## I

**D**AVID Pop iubià vieața tihnită. Sbuciumările de nici un fel nu i-au plăcut niciodată. Râvnià liniște multă și muncă puțină sau chiar deloc; și izbutise să le aibă pe urma hărniciei tatălui său, un țăran aprig, sârguitor și sgârcit, care făcuse avere.

Numai sângele rece îl moștenise David din firea părinților. Incolo nici o ambiție nu-l necăjià. Bătrânul Pop fusese încăpățânat și stăruitor. Iși pusese în minte să-l facă «domn», mai ales că școala erà acoloa, la îndemână, în Năsăud, și nu costà mai nimic. La început păruse că și băiatului îi place cartea și că nici n'are să se oprească până nu va ajunge avocat sau cel puțin protopop. Dar pe urmă, când a crescut mai mărișor, s'a înmuiat. Ar fi fost mai bucuros să păzească vacile decât să-și

sfarme creerii cu sintaxa latinească... Totuș, cu chiu cu vai, a isprăvit liceul și a trecut la Cluj să învețe legile, căci bătrânul ținea morțiș să-l vadă avocat. De geaba. N'a mai mers. Șapte ani a tot învățat David și veșnic, în preajma examenelor, s'a pomenit cu câte-o boală sau cine știe ce nenorocire atât de mare că nu erà chip să dea ochii cu profesorii. Țăranul, dârz, nădăjduià mereu. A trebuit să-i spună verde David că s'a săturat. Implinise treizeci și unu de ani, erà om în toată firea. N'a avut încotro bătrânul; s'a dat bătut. Ii erà rușine de rușinea lui...

În vremea celor șapte ani trândăviți pe la Universitate, David, ca să arate Năsăudenilor că n'a stat de pomană, s'a apucat să-și facă armata, un an de zile, în două rate. Ba chiar, într'un avânt strașnic, s'a repezit și la examenul de ofițer și, spre mirarea lui însuș, l'a trecut cu bine. Astfel, pe lângă averea ce erà să-i rămână dela părinți, aveà și un titlu: sublocotenent în rezervă. Se simțià măgulit și înălțat cu titlul acesta. De ziua împăratului se îmbracă în uniformă, în mare ținută, și se duceà la biserică stârnind senzație în orășelul liniștit. Copii se țineau după dânsul, admirându-i strălucirea, iar jandarmii îl salutau

înlemniti de respect. David pășià grav și mândru, își răsucià mustața, își sdrângănià sabia și-și ziceà cu mulțumire că nu-i lucru puțin să fii sublocotenent în rezervă...

Îndată ce-a întors spatele școalei, David s'a însurat cu fata unui protopop de pe Târnavă, o ființă drăgălașă, blândă, supusă și cu o zestre frumușică. Bătrânul Pop însă muri înainte de a-și putea vedeà nepoțelul care sosi tocmai în ziua când se împlinià anul dela nuntă. A rămas David stăpân și cap de familie. Nici o grije nu-l apăsà. Nevastă-sa vedeà singură de toată gospodăria mai bine ca orice bărbat. Capul n'aveà decât să mănânce, să se plimbe și să se îngrașe — ceeace nu întârzià s'o facă, dar firește cu măsură.

Astfel David erà foarte mulțumit cu vieța. În lume nu prea ieșià. Doar uneori la berărie și Joia, ziua bâlciului, prin piață. Năsăudul dealfel atât aveà. Pe dânsul însă și acestea îl plictisiau. La berărie domnii îl omorau veșnic cu politica. Ce-i păsà lui? El voià liniște. De ce să se frământa? Erà bine cu românii, dar erà bine și cu ungurii. Ce să se amestece el în certuri d'astea?... Se abonase, mai cu seamă fiindcă-l zăpăcise un agent, la un ziar românesc; pe urmă, deoarece ungurii au

început să vorbească pe socoteala lui, s'a abonat și la un ziar unguresc. Și, ca să fie pe deplin liniștit, nu cetia nici unul.

Nici măcar la alegerile de deputat nu se ducea. De geaba stăruiau românii și de geaba îl rugau ungurii. Ce să se încurce? Dacă ar vota cu unul, s'ar supăra cellalt. Din pricina aceea apoi românii îl făceau renegat, iar ungurii agitator.

Dar el nu se sinchisiă de ce zice lumea. Iși făcea datoria de intelectual ducându-se, împreună cu nevastă-sa, la toate balurile și serbările românești și plătindu-și totdeauna încincit biletul. Dăruia pentru elevii săraci, pentru toate operele de binefacere, drept care era menționat veșnic în ziarul local printre «mărinimoșii donatori și suprasolvenți». La petrecerile ungurești nu se ducea pentru că nevastă-sa nu știa nici o iotă ungurește; își plătia însă biletul și acolo foarte regulat, ca să fie cumpăna dreaptă.

Astfel David Pop se simțea fericit și se plimbă pe ulița cea mare din Năsăud, cu degetele în buzunarele vestei, scoțându-și burta puțin înainte, privind tihnit împrejur și având mereu un zâmbet bun pe buze. Mâncă bine, bea binișor, fumă mult și se jucă ceasuri

întregi cu Titi, odrasla lui, care acuma mergea pe trei ani...

Intr'o zi însă l'a turburat o întrebare a lui Traian Hoge, directorul liceului, care făcea o politică turbată și care erà vestit că cetește toate jurnalele ce vin la Berăria Rahova. Directorul i-a zis:

— Ei, domnule Pop, ce crezi, avem războiu ori n'avem?

— Ce războiu?

— Războiu, domnule, războiu!... N'ai cetit în ziare?...

Și s'a apucat să-i explice o mulțime de lucruri pe care David nu le înțelegea fiindcă nu-i plăceau de loc.

S'a dus acasă abătut și chiar înfricoșat puțin.

— Elviro, mi se pare că ne-a bătut Dumnezeu... Auzi ce spune Hoge, că se face războiu!...

— Se vede că s'a săturat lumea de bine — zise femeia cu indignare. Numai războiul ne mai lipsià... In loc să ne rugăm Cerului în coate și 'n genunchi să ne mai dea o țără de ploaie, că se usucă toate bucatele pe câmp...

David însă erà atât de plouat, că Elvira, văzându-l așa, se grăbi să adauge:

— Dar nici tu nu luà în serios tot ce trăn-cănește Hogeà, cã doar îl știi cãte verzi și uscate spune...

De geaba. Omul nu se mai puteà potoli cu una cu douã. Ii intrase în suflet vorba ca o lance. Se așezã de îndatã și începù sã rãsfoiascã prin ziarele nedesfãcute, și cu cât rãsfoiã cu atât se întristã mai mult și bombãniã:

— Rãzboiu!... Rãzboiu!...

Și brusc, îl cuprinse o mare pãrere de rãu. Cine l'a pus pe el sã se facã ofițer de rezervã? Cum nu s'a gãndit el atunci? Tatãl sãu l'ar fi putut scãpã de armatã, cu bani sau pentru boalã sau cine știe cum... Cãți n'au scãpat? Acuma nici nu i-ar pãsã de rãzboiu... A simțit el greutatea titlului și mai înainte, când trebuia sã-și piarzã în fiecare varã cãte-o lunã cu manevrele, sã se oboseascã, sã se chinuiascã... Dar azi pãrerea de rãu îl copleșiã și-i tremurã sufletul.

— Ce dobitoc am fost, ce dobitoc! își ziceã cetind articolele rãzboinice sforãitoare și amenințatoare.

De-acum așteptã jurnalele noi cu înfrigurare și le sorbiã parcã din ce în ce mai liniștit. Zilele îl obișnuirã și cu gãndul rãzboiului.



— Ce-o fi o fi! Ce-or face alții, voi face și eu... Parcă numai eu va trebui să plec?... Cum mi-o fi scris, și pace bună!

Intr'o după amiază și-a scos uniforma, a întins-o în curte pe sfoară, să se aerisească. Umblând prin târg și-a mai cumpărat una-alta, ce-i lipsia. De-o fi ceva, el să fie pregătit, iar de n'o fi nimic, atâta pagubă.

Apoi într'o Vineri, spre seară, pe când tocmai cetia un articol de ziar care spune că sunt multe speranțe să se evite războiul, David se pomeni cu o telegramă. Incepù să-i bată inima ca o pasăre speriată, iar degetele-i tremurară când o rupse. O ceti, îngălbeni și murmură răgușit:

— Bine, foarte bine, voi plecà imediat!

Toată ograda parcă se puse să se legene, iar văzhuhul limpede parcă se posomorî. Elvira veni îngrijorată să vadă telegrama, și David, deabià stăpânindu-se, îi spuse:

— Trebuie să plec chiar astă-seară. În douăzeci și patru de ore trebuie să mă prezint la regiment...

A fost nevoie de toate stăruințele și lămuririle Elvirei până să-l înduplece să aștepte a doua zi de dimineață. Trebui să-i explice de zeci de ori că la Bistrița ajunge cu trăsura în

trei ceasuri și că deci dacă pornește mâine, încă sosește mai curând decât e nevoie. David s'a învoit, fără a fi convins pe deplin. Acuma dealfel el nici nu mai erà în stare să înțeleagă nimic. Simția o povară grea pe inimă și o dorință mare să plece repede, să sfârșească... Pe urmă orice s'ar întâmpla, să se întâmple.

Nevasta a plâns toată seara și a împachetat. Voia să fie tare, căută să zâmbească și zicea mereu:

— Lasă, Davide, că poate n'o fi nimic... Doar n'a înnebunit lumea să se încaiere din senin. Nu, nu, fii liniștit!... Ce zici, să-ți pun și vreo două flaneluri?...

Intr'adevăr, și David parcă se liniștise. Și-a potrivit uniforma pe un scaun lângă pat, ca să-i fie la îndemână mâine dimineață, și-a pus în portofel mai multe bancnote și a pupat de foarte multe ori pe Titi care rămăsese entuziasmat de strălucirea hainelor militare și nu voia să se culce în ruptul capului.

Dimineața David obișnuia să doarmă până la nouă, căci Elvira se sculă cu noaptea în cap și avea grije de gospodărie. Acuma însă s'a trezit înainte de răsăritul soarelui și înaintea Elvirei, s'a îmbrăcat cu uniforma, a ieșit în ogradă, a deșteptat vizitiul... N'avea deloc

răbdare. Parcă-l rodeà să se vadă plecat mai curând, să-și ușureze astfel poate sufletul.

La plecare a sărutat de trei ori pe Elvira și i-a spus cu glas tremurat:

— De-oi muri, să ai grije de Titi!

Iar femeia aveà obrazii scâlțați în lacrămi, deși încercà să zâmbească, să nu-i îngreueze despărțirea.

Când a trecut podul Vicarului, David s'a uitat înapoi. Casa lui, cea rămasă dela tatăl-său o casă bătrânească, mare, de piatră, cu o curte în față cât o grădină, parcă-l privià jalnic, iar în poartă Elvira fluturà o batistă mică, cât un porumbel sfios, ținând de mână pe Titi care se frecà la ochi cu pumnul. Deabià acum își aduse aminte David că nu și-a sărutat copilul. Ii părù rău și deschise gura să strige vizitiului să întoarcă. Dar, în aceeași clipă, se gândi că întoarcerea ar fi un semn rău. Cine știe, o fi chiar mai bine că nu și-a luat rămas bun dela copil, căci asta poate să însemne că în curând va veni acasă... Simți îndată că gândul acesta îi aduce puțină ușurare...

Eșind din orașel, trăsura trecù pe lângă o cruce mare de lemn, veche, pe care erà răstignit un Hristos de tinicheà. David, căruià îi cam plăcuse să facă pe necredinciosul și să

scandalizeze pe nevestă-sa spunând că nu-i Dumnezeu, acuma se închină cucernic, bolborosind: «Doamne-ajută!»

— Da' ce s'aude, domnule? întrebă vizitiul, scui-pând între caii care alergau sprinten pe șoseaua adormită. Cică se face războiu! Să fie adevărat?

— Numai Dumnezeu poate să știe ce-o fi — zise David.

## II

Cea dintâiu noapte a avut numai visuri frumoase: parcă eră tot acasă, parcă se învârtia iarăș prin ogradă și prin zăvoi, parcă vorbiă cu Elvira și sărută pe Titi. In noaptea a doua însă a visat un atac înverșunat și o luptă cu baioneta în care el a fost rănit în burtă de sabia unui ofițer dușman fioros la vedere.

Ofițerii vorbeiau numai politică, puneau la cale soarta țărilor și a popoarelor, și doriau războiul cu gălăgie mare, cu scrâșniri de dinți. David nu se simția bine printre dânșii. Vitejiile acestea guralive îl scârbiau. Dar îi plăcea să stea toată ziua în mijlocul plutonului, alcătuit numai din feciori de pe valea Someșului, care mai toți îl cunoșteau, care toți îl iubeau,

care își făceau cruce ca și dânsul, când se pomenea de războiu... Printre ei își pierdea mâhnirea, își regăsea încrederea și căpăta parcă o nădejde vagă, cuprinsă în cuvintele «bun e Dumnezeu, și mare».

Trimise de a doua zi o scrisoare lungă Elvirei, în care o îndemna să nu fie supărată, că poate nu va fi nimic, deși altminteri, de câte ori era singur, simțea că peste câteva zile va fi ce n'a mai fost de când lumea.

Dealtfel acuma era pregătit și liniștit. Iși va face datoria. Pe urmă puțin îi pasă. Dacă așa i-a fost scris?

Cu o zi înainte de-a pleca din Bistrița și-a scris testamentul, l'a sigilat cu ceară roșie și l'a cusut în buzunarul dinlăuntru al vestei. Nu i-a tremurat de loc nici mâna, nici inima. Se gândea doar că, de-o muri, barem să se afle cine-a fost el și care i-au fost ultimele dorințe. Scriind însă i-a trecut prin minte de multe ori că, dacă va scăpa din prima luptă, scăpat va fi din tot războiul. Licăririle acestea îl bucurau. Avea încredere în presimțiri, mai ales în cele bune, cum are totdeauna omul în fața primejdiei sau a necunoscutului...

Batalionul lui David a pornit cel dintâiu, în ziua cea dintâi.

Curtea cazărmii fusese plină de țărani posomorîți, de femei în lacrimi, de alergături, de strigăte, plânsete, înjurături, de zăpăceală. Pe străzi o îmbulzeală greoaie. Lumea străină urlă de însuflețire și bătea cu flori pe oamenii care mergeau să moară cine știe pe unde și pentru ce?

David habar n'avea unde se duce. Deabiă a doua zi, într'o gară de prin șesul Ungariei, au aflat că se vor bate cu sârbii. Dealtminteri lui nici nu-i păsa cu cine are să se bată. Ii era tot una. Trebuie să-și facă datoria, încolo ce-o vrea Dumnezeu.

Eră atît de calm parcă de cînd lumea numai războaie ar fi făcut. Amintindu-și în treacăt de viața lui tihnită din Năsăud, i se părea că visează, că viața aceea n'a existat aievea nici-odată, cu toate că nu trecuse mai mult de zece zile de cînd primise telegrama cea grozavă. Parcă eră alt om. Cel din Năsăud amorțise făcînd loc unui somnambul ce-și zicea mereu, ca o încurajare și o mîngăere:

— Imi voi face datoria...

Nu îndrăzniă, poate nici nu erà în stare să-și dea seama ce s'a petrecut în sufletul său. Nici prin gând nu i-a trecut să se întrebe ce-i datoria. S'a agățat de cuvântul acesta și erà mulțumit că într'însul a găsit un sprijin destul de puternic. Poate că, încercând să se dumi-rească, n'ar mai fi avut liniștea și stăpânirea de sine. Poate că, dacă ar fi vrut să afle, i s'ar fi deschis o prăpastie și s'ar fi înfricoșat atât de mult încât l'ar fi cuprins turburarea și groaza. Poate că simțiă toate acestea și înadins înăbușiă din rădăcină orice gânduri chinui-toare...

Ceilalți ofițeri, cei cari făcuseră politică și vitejii acasă, acum, apropiindu-se de câmpiile morții, deveniau din ce în ce mai nervoși, galbeni la față și răgușiți la glas. David dimpotrivă aveà pe buze un zâmbet de o mulțumire stranie, parcă s'ar fi dus la o serbare frumoasă, hotărît să plătească în-zecit costul biletului. Când batalionul a jurat din nou credință împăratului, în fața dușmanului, David a jurat din tot sufletul. Jurământul îi întăriă credința în datoria mân-tuitoare...

Cele dintâi bubuituri de tunuri i-au cutre-murat puțin inima, iar sâsâitul gloanțelor

care-i alergau pe lângă urechi l-au spăimântat. Mai ales însă când a văzut pe cel dintâiu flăcău din plutonul lui, alături de dânsul, căzând cu fața în jos, ca un sac de pământ, fără șapcă și cu fața înroșită de sânge, — i-a trecut prin creieri, scurt, ca o fulgerare:

— Datoria e moartea...

Și s'a buimăcit.

Până atunci, cum necum, uitase să-și închi-  
puie că războiul înseamnă moartea. Până atunci  
i se păruse ceva nelămurit, înfricoșător, dar  
fără să se gândească numaidecât la moarte  
sau poate gândindu-se la ceva mai rău ca  
moartea. Dar s'a lămurit repede. A înțeles și  
s'a întărit mai mult. Gândul morții, îndată ce  
s'a ivit, nu l'a înfricoșat. Moartea-i pentru  
oameni. O așteptă deci cu seninătate, nepă-  
sător, ca ceva trebuincios sau întâmplător.  
Când a văzut primul mort și apoi cu cât a  
văzut mai mult sânge a priceput că moartea  
alege și că oriunde ar fi omul, îl ajunge. In  
seara întâiei lupte a numărat zâmbind șapte  
găuri de gloanțe în chipiu, în mânecile tunicii,  
în bufanții pantalonilor. Gloanțele au bâzâit  
împrejurul lui șapte ceasuri necurmat, dar  
au căutat pe alții, nu pe dânsul. Maiorul  
care rămăsese în marginea satului, cu vreo



doi kilometri în urma liniei de moarte, ascuns în niște măracini, a fost găsit rece, lovit în inimă de un glonte rătăcit, pe când el a scăpat fără nici o sgârietură în ploaia ucigătoarelor năpârci de oțel...

Ziua aceasta i-a dat siguranța. Deaci încolo mergea prin focul cel mai năpraznic ca și cum s'ar fi plimbat prin piața Năsăudului, într'o dimineață de vară, numai printre porumbelii vicarului. Soldații prindeau încredere și îndrăzneală văzându-l. Era o cochetare cu moartea, nevrută, firească, pe care ceilalți o numiau curaj sau eroism, dar care pentru dânsul era numai împlinirea datoriei. În curând i-a mers vestea. Camarazii îl priviau cu puțină invidie, comandantii cu respect. Au venit medalii și cruci să-l răsplătească. El însă nu s'a bucurat și nici nu le-a purtat. Zâmbia și-și zicea:

— Răsplată pentru datorie... Ridicol...

#### IV

Dar zilele, săptămânile, lunile trec mereu și războiul nu se mai sfârșește. O biruință mare nu folosește cât o picătură mică de iod pe rana unui ostaș. Și biruințele atrag înfrângeri, și înfrângerile alte biruinți, și războiul ține...

David Pop, soldat viteaz și iscusit, a căpătat, împreună cu o stea mai mult pe guler, și o însărcinare mai de seamă: o secție de mitraliere. Războiul lung a făcut din civilii neștiutori, ostași de frunte. Și din Serbia l-au trecut în Galiția, și din Galiția iar în Serbia, și pe urmă în Polonia... S'a bătut în mlaștinile Pripetului și pe malurile Dvinei, iar în cele din urmă a ajuns în valea Isonzului, unde s'a statornicit...

Trecuse doi ani de când David Pop n'a prea cunoscut zile fără troznituri de tunuri și fără lătrat de mitraliere. Alții doriau pacea, casa și familia, el nu mai dorià nimic. Se încăpățânase în datorie ca un smintit într'o idee fixă. Alții au găsit răgaz să se repeadă pe acasă, el n'a avut și nici n'a căutat. Parcă-i erà teamă că, de-ar ieși o clipă din făgaș, și-ar pierde deodată toată liniștea, s'ar reîntoarce în sufletul său celalt David Pop, cel tihnit de odinioară. Și atunci cine știe ce s'ar alege din năzuințele lui de-acuma...

Scrià în fiecare săptămână, regulat, Elvirei. Ii trimeteà sărutări ei și lui Titi, și speranțe că în curând se va sfârși, va veni, vor fi iar fericiți și tihniți. Primià mai puțin regulat scrisori dela nevastă-sa, cu lacrimi, cu dorinți,

cutremurări de grije și rugăminți la Dumnezeu. Dar nici acestea nu-l scoteau din socoteala lui. Ii erà dor de nevestă și copil, un dor ciudat care nu-i abăteà gândurile dela datorie. Intâiu datoria, își ziceà, și pe urmă tihna, pacea, dragostea...

Nici în vis nu mai umblà pe-acasă. Visà asalturi crâncene, lupte furtunoase, obuze ce se spârgeau lângă el și-l lăsau nevătămat, comenzi desperate, gemete sfâșietoare. Visà și noaptea războiul pe care-l făcèa ziua. Alții se visau mereu acasă și când se deșteptau plângeau că visul n'a fost realitate...

## V

Acuma vieța i se scurgeà într'o văgăună săpată adânc în stâncile Carsului, în dosul liniei de foc, la câțiva pași. Aveà un pat ticluit de scânduri verzi și o salteà moale, luată dintr'un sat părăsit, și lumină electrică adusă și pusă înadins spre a le batjocori mizeria. Aici trăia acuma împreună cu un căpitan croat, un locotenent și doi sublocotenenți unguri, cari toată ziua înjurau și oftau după pace. De când trecuse la mitraliere, David fusesè strămutat într'un regiment unguresc, unde se simțèa foarte stingher, fiindcă el vorbià prost

ungurește și nu se prea înțelegea cu soldații cari de altfel erau mai bătrâni, aveau copii acasă și veșnic se văitau și se jeluiau de oboseală și de dor... Și vieța deabia se urnia din loc aici, ca o apă mare căreia nu i se vede cursul...

În vizuina aceasta s'a pomenit, într'o bună zi, cu Alexe Candale, un prieten vechiu de pe la Universitate, un om uscățel, cu ochii negri foarte vii și pătrunzători, cu un glas tăios și cald. David l'a îmbrățișat și l'a sărutat. Ii ascultă vorba ca o evanghelie. Erau luni de zile de când nu mai auzise un cuvânt românesc. Nu se sătură privindu-l și auzindu-l. I se pareă că truda războiului și veșnica amenințare a morții i-au mai înăsprit înfățișarea, dar că sufletul i-a rămas poate și mai aprins ca odinioară.

Erau singuri.

— Nu te-ai prea schimbat, Alexe — zise David cu o dojană zâmbitoare. Cum erai acum zece ani, ești și astăzi...

— Dar vremurile s'au schimbat cumplit — răspunse Candale repede, privindu-l drept în ochi, întrebător parcă.

David simțiă în privirea prietenului o preocupare mare, o povară foarte grea ce-i apăsa

inima, o îngrijorare însuflețită; dar nu înțelegea nimic. După o tăcere scurtă, Alexe urmă brusc, cu aceeași voce întrebătoare, sfredelitoare:

— De trei ori am fost rănit și nu știu pentru ce !

— Eu nici măcar sgâriat n'am fost, și se împlinesc doi ani de când mă bat neîncetat... Cu sârbii, cu rușii, cu cazacii, cu italienii, cu toți m'am lovit — zise David cu puțină mândrie, ceeace nu prea eră în obiceiurile lui.

— Ne vărsăm sângele prin țări străine și nu știm pentru ce! rostî Candale cu glasul de adineaori. Apoi, fiindcă în ochii lui David văzû aceeași nedumerire încăpățânată, urmă pătimaș, din ce în ce mai aprins: Dar ce-avem noi cu sârbii? Ce-avem noi cu rușii ori cu italienii? Ce-avem? Spune-mi tu, că eu de geaba mă întreb! Ce ne-au făcut și ce le-am făcut? Și cu toate acestea ne măcelărim de atâtea luni de zile... Tu habar n'ai ce s'a prăpădit din flăcăii noștri, cât sânge românesc s'a vărsat!... Au rămas satele pustii. Și toate de geaba! Înțelegi tu? De geaba!... Ce va răsări din marea aceasta de sânge românesc, din pământurile îngurăte cu cadavrele noastre? Crezi tu că vom aveà noi vre-o mulțumire?

Crezi?... E îngrozitor ce se petrece cu noi. Alții cel puțin știu că se sleesc pentru ceva, alte neamuri... Dar noi?... De ce? De ce?...

David Pop îl ascultă cu ochii mari, uluiți aproape. I se pareă că în față i se deschide o prăpastie în care va trebui să se rostogolească în clipa când își va arunca ochii spre dânsa. Simțია lămurit că începe să-l cuprindă o frică ciudată și murmură grăbit, ca și când s'ar fi agățat de o funie salvatoare:

— Datoria, Alexe!

Candale însă izbucni aspru, hotărît:

— Datoria?... Orice datorie are margini!...

Un sublocotenent bătrân intră vesel, triumfător, aducând cu mândrie o veste de victorie cine știe unde, și, după ce o împărtăși celor doi prieteni, adaugă singur, melancolic:

— Toate acestea însă nu ne apropie de pace...

Nu mai putură vorbi și Candale plecă în curând. David rămase încurcat, turburat, cum n'a mai fost niciodată. Mereu simțია prăpastia amenințătoare în față, tot mai largă, mai chemătoare. Tocmai noaptea târziu, pe front, în dosul mitralierelor care măcăiau înfricoșător, în mijlocul ploii de oțel, tocmai atunci își mai veni în fire și se pomeni deodată zicându-și cu o ușurare:

— Alexe e pornit rău... Așa a fost totdeauna... Datoria!

Și privind cum un soldat schimbă benzile de cartușe, cum ochitorul corectă mereu mașina morții, căutând să străbată întunerecul din față, de unde veniau stăruitoare obuzele ce se spărgeau pe cer cu lumini galbene, semănând gloanțe, văzând rachetele luminoase înălțându-se în văzduh și uitându-se deacolo minute întregi ca niște ochi fără milă, aducători de moarte, David se gândia numai la Candale și, cu cât se gândia acuma, cu atât se potolia... Alexe numai de boroboațe s'a ținut și la Cluj, odinioară. Veșnic aveă certuri, ba cu studenții unguri, ba cu profesorii, ba din pricina manifestațiilor. Voiă triumful dreptății și cine mai știe câte altele. David însă nici atunci n'a priceput rostul vălmășirilor... Adică de ce ceartă, hărțuială? Ce folos? Parcă românii nu vor fi tot români, oricât s'ar căzni să-i oropsească? Poștească oricine să facă pe Vasile Precup ori pe Toader Hârlău să nu mai umble în opinci și să nu mai doinească!... Va să zică toate ciorovăelile în privința aceasta sunt vorbe de clacă. Și la urma urmelor ce-au folosit frământările? Poate că mai rău au otrăvit sufletele, poate că...

În clipa aceea un obuz uriaș vâjâe ca o furtună în văzduh și îndată se înfige numai la câțiva pași de dânsul, acoperindu-l cu pământ împreună cu soldații dela mitralieră. Mașina își încetează brusc tăcăitul. Oamenii se desgroapă tremurând, cu sudori de ghiață. David își scutură nisipul din păr și de pe haine, zicându-și cu un oftat în care eră și mulțumire și părere de rău:

— Asta da, asta-i realitatea... Celelalte-s visuri și închipuiri...

## VI

A doua zi i-a ieșit din cap de tot turburarea pricinuită de cuvintele lui Candale. Iși urmă vieața ca mai înainte: mitralierele și somnul și mâncarea. Altminteri nimic nu-l interesă. N'a mai cetit iarăș nici un ziar de când a început războiul. Adică de ce să ce-tească? Din jurnale să afle cum e războiul, el care, zilnic, în fiecare minut îi vede în față grozăvia și simte de jur-împrejur cum îl pândește moartea? Camarazii veșnic discutau, veșnic făuriau planuri de viitor, iar deseori se certau împărțind Europa sau așezând rostul popoarelor după pace. David stătea în vremea aceasta întins în pat cu



ochii la becul electric, fără vreun gând în minte, având doar senzația că țeasta i-e cu desăvârșire goală, parcă războiul i-ar fi stors încetul cu încetul tot creierul.

Zilele se schimbau mereu neschimbate, nepăsătoare și nenumărate. David cel puțin nici nu le mai ținea seama. Ce folos? Ce-a fost ieri va fi și mâine. Nimic mai bun, nimic mai rău... Ii plăcea să vegheze așa, nemișcat, cu ochii deschiși fără să vadă, cu urechile ascuțite fără să auză... Astfel barem își odihniă oasele și-și cruță nervii pentru ceasurile datoriei.

Intr'o seară, stând așa pierdut, a băgat de seamă, fără să vrea, că tovarășii lui sunt mai aprinși ca de obicei, că vorbesc înfuriați și, din când în când, aruncă spre dânsul priviri piezișe și bănuitoare. Mai ales un locotenent săcui, foarte mustăcios și cu nasul vânăt, gesticulă ca un desperat, sporovăia mereu nemțește și se întrerupea brusc spre a înjură lung pe ungurește. Atunci David a făcut ceeace nu făcuse niciodată: a întrebat pe căpitanul croat, ce s'a întâmplat? Doi sublocotenenți au sărit fripi:

— Ce s'a întâmplat? țipară pițigăiat. D-ta nu știi?... D-ta dormi, d-ta...

Căpitanul, mai potolit, îl lămuri:

— S'a întâmplat, amice, că românii d-tale ne-au sărit în spate...

— Ca niște bandiți, ca niște tâlhari! S'au repezit în Ardeal, poate că în clipa aceasta sunt în satul meu, poate că ticăloșii acuma devastează casa mea părintească! răcnii locotenentul săcui cu o privire sălbatică.

Erà tocmai o zi de Marți. Toate relele numai în zile de Marți îl năpăstuiseră... Marți!

David Pop se ridicase pe jumătate în pat și acuma stătea cu ochii mari, largi, uimiți. Se făcuse o tăcere adâncă în vizuină, întrețaiată doar de respirațiile furtunoase ale săcuiului. Toți se uitau la David întrebători, într'o așteptare grea, ca și când de o vorbă a lui ar atârna mersul lumii întregi și soarta războiului. El îi privi pe rând, își făcù gura pungă parc'ar fi vrut să zică ceva, clătină din cap în semn de nedumerire și apoi se lăsă iar pe spate cu mâinile încrucișate sub ceafă.

Un sublocotenent nu se putù stăpâni și zise celorlalți, pe ungurește, încet, dar așa încât să auză și David:

— Pun rămășag că-i pare bine... Zadarnic, are sânge de trădător!...

David într'adevăr auzi, pricepù și tot nu spuse nimic. El știà că și-a făcut datoria deplin și nu se sinchisià de vorbele nimănui. În patruzeci și nouă de lupte crâncene nu-și pierduse niciodată sângele rece, salvase situația de multe ori, drept care fusese de atâtea ori lăudat, decorat, îmbrățișat... Acuma să-și piarză firea?

Căpitanul însă, făcându-se a nu auzi vorbele sublocotenentului, curmă tăcerea întrebând fără înconjur:

— Tu ce zici, camarade?

Glasul răsună ca o acuzare. David avù o tresărire. Parcă i se urcà un nod greu în piept, gata-gata să-l sugrume. Răspunse repede:

— Ce-mi pasă mie?... Eu știu că-mi fac datoria. Incolo tune, fulgere...

Și se întoarse încet, oftând, cu fața spre perețele de stâncă, unde pe câteva cuie îi erau atâr-nate hainele și armele, toată averea lui de azi.

Căută să fie liniștit, și nu mai putea. Simțià că îi furnică ceva prin inimă, că în minte pornesc devalma gânduri stranii. Se silià să nu dea ascultare discuției camarazilor, cum a făcut totdeauna, și nu izbutià. Auzià neîn-cetat, ca niște stropi de plumb ce i-ar fi picurat pe creieri:

— Ticăloșii... Trădătorii... Valahii... Transilvania...

Ura și furia ofițerilor i se izbiau de timpane, îi pătrundeau în sânge, i se coborau în suflet și i-l răscoliau cumplit. Se pomenia că pe buze i se grămădesc răspunsuri și ocări, simția că ocările îl chinuesc.

— Trebuie să fiu liniștit! Ce-mi pasă mie? Ce am eu să mă amestec? Își zicea mereu și tot de atâtea ori se hotărâ să nici nu se gândească la ceea ce se petrece împrejurul lui.

Dar liniștea îl ocolia acuma. Vorbele ofițerilor i se înfipseră adânc în urechi și-i răsunară toată noaptea. Și noaptea aceea a fost înfricoșătoare și nesfârșită, cu toate că nici un bubuit de tun și nici un foc de pușcă n'a cutremurat-o. Ceilalți dormiau duși, sforăiau strașnic și din când în când tresăreau sau strigau speriați prin somn. El însă n'a putut închide ochii nici un minut deși stătuse aproape douăzeci și patru de ceasuri în mijlocul pârjolului și eră sdrobot de oboseală. Acum n'o mai simția. Acuma capul îi vuiă de gânduri, parcă toate cele înnăbușite în doi ani de zile s'ar fi năpustit deodată asupra lui să-l strivească sub povara lor.

Iși aduse aminte de Elvira și de Titi și-l cuprinse un dor sălbatic. I se făcù în inimă un gol mare, mistuitor și dureros, iar ochii i se umeziră.

— Doi ani! Doi ani! murmură dânsul înduioșat.

Apoi îndată îi năvăliră în minte iarăș vorbele ofițerilor, ocările și amenințările. Și pe urmă brusc i se aprinse în gând întrebarea lui Candale, ca o făclie puternică: «De ce ne vărsăm noi sângele?» Și drept răspuns se îmbulziă vorba căpitanului, de mai multe ori, obsedantă:

— Românii ne-au sărit în spate...

Niciodată cuvântul acesta, «românii», nu i-a sunat în urechi mai ademenitor ca acum. Il repetă mereu în gând, îl rostiau în neștire și buzele lui, fără glas, când duios, când aspru, când dulce, și simțiă ca o mângăiere de mamă rostind:

— Românii... Românii... Românii...

Și deodată se pomeni închipuindu-și ce-ar fi dacă în Năsăud solgăbirăul ar fi român, și silvicultorul, și judecătorul, și jandarmii, și în Bistrița iarăș numai români la tribunal, la primărie, la școli, până și fișpanul să fie român... Și pretutindenii, în toată Transilvania, numai români... Ce-ar fi?

Gândul îl bucură ca pe un copil și adăugă zâmbind în sine:

— Chiar și honvezii să fie sub comandă românească...

Se opri brusc, parcă s'ar fi speriat că-l bat asemenea gânduri.

— Nu se poate!... Auzi, ce copilării!... Copilării!... Prea ar fi...

Murmură de câteva ori «copilării», dar în curând iar se surprinse zicându-și:

— Românii au intrat în Ardeal... Poate că au ajuns și pe la noi?... Poate că acum solgăbirăul e român în Năsăud...

Vedeà cu sufletul toată harta Transilvaniei, încercuită de Carpații sălbatici, cu oștiri multe, coloane nesfârșit de lungi repezindu-se vijelios prin trecătorile strâmte și întortochiate, intrând prin sate unde femeile și copii se uitau cu uimire din porți, înaintând fără zăbavă prin Alba-Iulia, prin Cluj, prin Sibiu, spre Tisa, irezistibile, cine știe până unde?

Deodată însă îi bâzâiră în urechi ocările săcuiului, vedenia pieri și în schimb începù să se gândească ce lupte grele trebuie să fie acolo cu dușmanul care a năvălit în țară. Un fior de rușine îi trecù prin tot corpul, dându-și seama că s'a bucurat o clipă de pătrunderea

oștirilor dușmane pe pământul patriei. Dar iarăș îndată, instinctiv, murmură trist și îngrijorat:

— Dușman... dușman...

Il durea în suflet cuvântul... Mai simțise el odată durerea aceasta o clipă, cu vreun an în urmă, în Galiția. Un val de ruși ajunseseră până la piedecile de sârmă ghimpată din fața tranșeei lui. Câțiva începuseră să taie sârmele cu foarfece grele, când David porunci să latre mitralierele. Două minute a ținut toată afacerea. Rușii se rostogoliseră pe rând, doborâți parcă de o coasă uriașă, nevăzută. Puțini se întoarseră năucii și o luară la fugă înapoi, urlând ca niște fiare căzute în capcană. Măcăitul mașinii îi urmăria necruțătoare, îi izbiă din spate, îi prăvăliă la pământ... În apropiere, încurcați printre sârmele încâlcite, cu trupurile însângerate de gloanțe și sfâșiate de ghimpii de oțel, zeci de vrăjmași se văitau, înjurau, gemeau. Printre glasurile de suferință și de spaimă, David auzi lămurit o jeluire:

— Mamă, mamă!... Sufletul meu, mamă!..

Pe-atunci David avea sub dânsul flăcăi de pe Someș. Unul dintr'aceștia zise mirat și plin de milă:

— Auziți?... Muscalul se vaită pe românește...

David n'a spus o vorbă, a tresărit scurt, simțind o săgeată în inimă, s'a gândit o clipă că trebuie să fie vreun basarabean, dar s'a recules repede, zicându-și: «Fie ce-o fi, dacă-i muscal e dușman!»

Acum însă își amintiă îngrozit gemetele acelea, le auziă limpede, jalnice, pătrunzătoare, amestecându-se cu altele care-i sfâșiau sufletul. Bâlbâi cutremurându-se:

— E îngrozitor să se ucidă frate pe frate!

Și tot atunci i se înghesui în minte întrebarea:

— Ce-aș face eu să fiu acolo, în fața lor, cu mitralierele mele?

Inima i se strânse ca într'un clește înroșit. In loc de răspuns însă își zise iar, mai prăpădit:

— E cumplit... Frate pe frate... Bine că nu sunt acolo!

Își făcù cruce și murmură ușurat puțin:

— Bine că nu sunt acolo... Ar fi cumplit... Aici știu că-mi fac datoria și nu-mi mai pasă de nimic...

Ațipì spre ziuă și se visă în Transilvania, prin Năsăud, cu Titi în brațe, sărutând pe Elvira...apoi deodată în fața unei companii românești, cu mitralierele lui, nehotărît, îndurerat,



gândindu-se sdrobit de groază: «Ce să fac? Ce să fac?»...

## VII

Se deșteptă asudat, obosit, uluit. Porni să-și facă slujba ca până acuma, cu sânge rece, dar i se părù că tovarășii lui, deși nu mai vorbeau nimic de războiul cel nou, îl urmăreau mereu cu ochi bănuitori. El însuș se simția oarecum vinovat și deabiă mai îndrăzneà să le înfrunte privirile. Se temeà că i se cetesc pe față gândurile care l-au torturat azi-noapte. Îl înfuriau acuma gândurile acelea, fiindcă îl urmăreau într'una și-i răscoliau liniștea care-i dăduse puterea doi ani de zile să-și facă datoria pretutindeni, care-l scăpase de toate grijile și dorințele.

— Imi voiu împlini datoria până la capăt!... Datoria!... Datoria!... își repetà necăjit și stăruitor căutând să-și recâștige astfel echilibrul. Dar simția cu mirare și spaimă că cuvântul acesta nu mai e în stare să-i potolească nici creierii, nici sufletul, că acuma îndată se ridică, mai otrăvitoare, întrebarea: «Care datorie?» și că la aceasta nu mai găsește nici un răspuns mulțumitor.

S'a bucurat când, după amiazi, i s'a dat o însărcinare mai primejdioasă. Poate va avea norocul să-l izbească și pe el un glonte, să se sfârșească brusc toate gândurile și temerile. Tot moartea e cel mai bun leac pentru orice durere! Niciodată nu intrase în luptă cu dorința, sau măcar cu gândul de-a muri. Azi însă moartea i se părea o binefacere. De ce să se chinuiască, să tremure mereu că-l vor trimite și pe dânsul «acolo?»

Dar moartea nu-l voiă. Ii muriră aproape toți oamenii dela mitraliere, fu silit în cele din urmă să se așeze el la ochitor și totuș, nici o fărâmbă de oțel nu se apropiă de dânsul. Parcă înapoi îl ocoliau gloanțele. Unde se ducea el, nu mai șuerau cu atâta înverșunare...

Sdruncinarea luptei însă tot îi mai mulcomi gândurile. Dormi buștean, iar când se sculă, își zise triumfător:

— Dacă-ți faci datoria, nici dracul nu te atinge!...

Se linișți într'adevăr. Doar că acuma așteptă cu nerăbdare comunicatele de războiu și că în comunicat se pomenia căutând întâiu și întâiu «frontul românesc» și cetind rândurile acelea veșnic cu o strângere de inimă...

## VIII

Peste zece zile apoi veni un ordin urgent: regimentul se va învagona imediat și va fi transportat pe teatrul de războiu din Transilvania.

David nu avusese vreme nici măcar să-și dea bine seama ce s'a întâmplat. S'a pomenit într'un vagon, împreună cu o mulțime de ofițeri, între care și Alexe Candale, care-l pironia mereu cu ochii întrebători, înfierbântați. Dar n'au putut schimbă nici o vorbă până tocmai a doua zi, într'o stație mică, unde trenul poposiă vreo două ceasuri.

Candale l'a întrebat repede, înnăbușit:

— Ei, ce faci?

David așteptase întrebarea, care totuș îl ului cumplit. Răspunse tot printr'o întrebare:

— Dar tu?

— Eu voiu trece la ai noștri îndată ce voiu putea. In orice caz știu că n'am să trag nici un singur foc de pușcă... Mai bine să mă omoare ei pe mine, decât să lovesc eu pe vreunul dintr'înșii... Nu?

David nu răspunse. Nu-i veni în minte la repezeală nici un răspuns. Deabiă pe urmă zise cu sfială, aproape tremurând de emoție:

— Dar datoria?... Dar jurământul?...

Candale n'avu vreme să spună nimic. Din fața lui se vedeă însă un dispreț ciudat pentru vorbele lui David... Simțiră că ceilalți ofițeri îi priviau și că în privirile lor eră o bănuială. Trebui să se despartă...

Uruitul roatelor de oțel, sgomotul monoton al trenului în mișcare îi închideau ochii. Stătea nemișcat, aproape sgribulit, într'un colț, pe canapea, și mintea îi fierbea. In compartiment ofițerii nu-l mai luau în seamă, vorbeau, râdeau, fumau și doriau strivirea «valahilor». Din toate sporovăelile David n'auziă decât «strivirea valahilor» și cuvintele acestea îl revoltau atât de mult că-i trebuiau efortări uriașe să se stăpânească, să nu izbucnească.

— Ce mă mai necăjesc zadarnic? își zicea mereu, căutând să se potolească. De ce?... Datoria-i datorie...

Nu izbutiă și-și mușcă buzele și încercă iarăș vorbe mulcomitoare:

— De ce adică mă prăpădesc cu firea? De ce mă chinuesc? Eu sunt de vină că trebuie să mă duc «acolo»?... Eu n'am vrut... Nu vreau... Mi-e groază... Dar trebuie să-mi fac datoria! Trebuie, trebuie!

Se agăță de vorba aceasta și o bombăni zăpăcit, torturat, ca un cântec de jale, fără încetare, cine știe câte ceasuri:

— Trebuie! Trebuie! Trebuie!

## IX

La Arad trupele fură debarcate și trimise într'un lagăr, afară din oraș, unde mai poposia un regiment, sosit cine știe din ce parte a Rusiei.

David nu mai avea stare. Cu cât se apropia de front, cu atât inima îi svâcniă mai strânsă, cu atât în creieri i se îngrămădiau gânduri și vorbe care-l ardeau. Se plimbă acum, cu capul în pământ, printre corturile ridicate în grabă, printre soldații oșosiți care mâncau, cântau, înjurau... Parcă în toată lumea aceasta numai el ar fi fost chinuit de teama frontului, de ziua de mâine, de întâlnirea cu «ei». Ceva îl mână neîncetat, undeva, oriunde, numai să nu-l podidească deodată un plâns cumplit, să se facă de batjocura oamenilor, el, care mersese veșnic cu fruntea sus, în cele mai furioase ploi de foc...

Rătăcind prin cuprinsul lagărului se pomeni deodată în fața unui ofițer ras de mustăți, cu ochii mici, cu un pas subțire, cu

bărbia ascuțită. Se oprî fără să vrea. Fața aceasta parcă-i eră cunoscută. Ofițerul trebuie să fi avut aceeași impresie, căci, după o clipă de ezitare, se repezi la David cu mâinile întinse, strigând cu o bucurie sinceră:

— David Pop!

— Intocmai, răspunse David strângându-i amândouă mâinile. Eră mai să nu te recunosc fără barbă și fără mustăți...

— Le-am sacrificat pe altarul patriei de frica lighioanelor — zise ofițerul luându-l de braț și apoi urmând cu mirare: Dar bine, dragă, tu, tu, ofițer? Ce-ai pățit?... Eu credeam că trândăvești la Năsăud și că acuma faci parte din comisiunea care ese cu prapori și icoane să întâmpine pe dorobanții români... Ei, ce zici?... In frumoasă încurcătură ne-au aruncat întâmplările acestea și pe noi, cei care suntem la datorie...

Eră un prieten bun al lui David, avocat din Bistrița, Emil Oprișor. David îl știă «șovinist turbat», cum le ziceă dânsul odinioară celor ce nu se astâmpărau. A fost chiar închis o lună în temnița dela Seghedin pentrucă a îndemnat pe țaranii din Vărarea, care erau în proces cu Sașii din Pinteneasa, să nu se dea bătuți și pentrucă, în urma ațâțării lui, Vă-

rărenii au împuşcat vreo câţiva boi de-ai saşilor pe pământurile împricinade...

Veselia prietenului însă îl turbură... Cum poate fi atât de vesel când pleacă «acolo»?... Sau poate că Oprişor s'a hotărît, ştie ce va face?... Nu se putù oprì şi-l întrebă îndată, scurt, cu mult înţeles şi puţină răguşală în glas:

— Tu ce zici?

Aşteptà răspunsul cu inima ghemuită.

Emil Oprişor răspunse însă fără şovăire, repede, cu o nepăsare uimitoare:

— Ce zic, dragul meu?... Zic că trebuie să ne facem datoria. Iată!... Există oare altă posibilitate? Eu nu văd. Doar s'o ştergi la duşman... (David tresări auzindu-l cu câtă răceală rosteşte cuvântul «duşman»). Asta însă nu se poate. Intâiu fiindcă ai jurat şi eşti obligat să-ţi ţii jurământul. Eu nu admit trădarea nici sub pretext că o faci pentru ţară sau pentru neam. Trădătorul e un ticălos, ori şi ce motive l'ar îndemna la trădare. Mai ales că motivele totdeauna, înţelegi, totdeauna sunt interesate într'un fel sau altul şi izvorîte din egoisme laşe... Pe urmă chiar presupunând că ai vrea să treci la duşman, întrebarea este: poţi? Eu cred că nu. Fii sigur că pe noi ne

supraveghează mii de ochi. O mișcare suspectă și te trezești cu glonte în spate sau, în cazul cel mai rău, cu ștreangul. Și apoi, la urma urmelor, dușmanu-i dușman. Dacă trage el în tine, tu să nu tragi?

David nu se putu stăpâni. Il întrerupse cu atâta mirare în voce încât Oprișor se zăpăci o clipă:

— Tu?... Tu?...

— Dragul meu —reluă Oprișor cu o ușoară șovăire — înainte de toate să ne înțelegem că războiul e războiu, va să zică ceva extrem de tragic, tot ce cunoaște lumea mai tragic. Ce poate fi mai cumplit decât să ucizi pe cineva care nu ți-a făcut niciodată vreun rău, pe un biet necunoscut din cine știe ce țară depărtată, care poate să fie cel mai cum se cade om de pe suprafața pământului? Dar, de vreme ce războiul există, poți tu, simplu candidat la moarte eroică, vorba ceea, să mergi împotriva curentului, să te pui de-a curmezișul nebuniei generale?... Slavă Domnului, mai român ca mine nu cred să fi fost mulți. Am suferit, știi bine, pentru sentimentele nele neprecupețite. Mi-ar fi drag și poate că sufletul meu dorește chiar izbânda dușmanului, dorește în adâncul său ca Ardealul să



fie românesc, cum se cuvine, deși — să-ți spun sincer — nu prea cred... Totuș, în situația în care ne aflăm, noi nu putem decât să ne facem datoria până la moarte. Dealtfel eu, îți mărturisesc, ași prefera să cad de gloanțe românești, decât de rusești. Murind așa, voi avea impresia că mor, măcar în sens negativ, pentru triumful românilor...

— Ce lesne se găesc toate argumentele — murmură David îndurerat.

Tăcură amândoi câteva clipe fără să se privească. Simțiau amândoi că-i desparte un zid și că nu se vor putea înțelege. Vorbiră pe urmă de altele, își schimbă impresiile celor doi ani de lupte, amănunte simple despre fluturarea aripelor morții. Vorbind, încercau amândoi să zâmbească, să pară veseli, dar niciunul nu izbutia. Inima lui David era cuprinsă de un frig mare, încât se minună că nu-i dărdăe dinții.

Apoi se despărțiră ca doi străini. Iși dădură mâna, își urară noroc, iar David îi zise la revedere pe nemțește, ca și când ar fi vorbit cu oricare din camarazii ceilalți, cei de care sufletul său nu era legat prin nici-o fibră. Rămase pe loc și se uită lung în urmă lui Opișor care mergea cu capul sus, legănându-și

puțin corpul și tăind aerul cu o cravașă moale, foarte liniștit și nepăsător. Privindu-l, David se pomeni că-l invidiază.

— Iată un om fericit care știe ce are să facă! se gândi dânsul, trecându-i prin creieri, ca o fulgerare năpraznică, toate frământările și chinurile care pe dânsul îl făceau să nu știe ce are de făcut.

Când Oprișor dispărură după corturi, David se întoarse mai abătut. Mâncă, se culcă și se svârcolii toată noaptea. Gândindu-se la vorbele reci ale lui Oprișor, își aminti cuvintele lui Candale și mai ales privirea lui fierbinte, hotărâtă. Il usturau creierii șovăind între amândoi. Dacă ei ar fi vorbit la fel poate că s'ar fi hotărât și dânsul. Astfel însă vedeă că argumentele tăioase ale lui Oprișor sunt tot atât de uluitoare ca și văpaia din ochii lui Candale, pe când sufletul lui nu e în stare decât să se revolte, să sufere și să geamă...

În cele din urmă nu mai putu. O oboseală mare îl doborî. Adormi murmurând:

— Mâine!...

Cu amânarea aceasta se mai potoli și zilele următoare. Își dădu seama că toate planurile și hotărârile ar fi zadarnice. Să vedem ce va aduce ziua de mâine!... Atunci când îi va vedea,

atunci... Cine știe? Imprejurările fac să se prăbușească hotărârile cele mai oțelite. Dar mi-te nehotărîrea și ezitățile lui? De ce să-și închipuiască cum că va face așa, când poate va trebui să facă altfel?

## X

Incepù să se roage în fiecare seară, sgârcit în patul ce se nimerià să-l aibă, cu fața veșnic spre perete, în vreme ce camarazii lui jucau cărți, beau, fumau și urlau înjurături sclivisite. Simția o nevoie mare să se prostearnă, să se umilească, să ceară un ajutor supraomenesc. Numai Dumnezeu ar fi putut să-i mai dăruiască o mângâiere adevărată, un leac alinător.

În fiecare seară repetà cu desnădejde, fierbinte, ca un copil bătut de o mamă vitregă:

— Tatăl nostru care ești în ceruri...

Și adormià acum veșnic cu Dumnezeu pe buze...

## XI

După câteva zile de așteptare înfrigurată, porniră. Se spuneà că merg spre Făgăraș. Mai cu trenul, mai pe jos, în marșuri grele, grăbite, istovitoare.

A doua zi, spre seară, trecură Oltul și poposiră într'un sat aproape pustiu, cu casele mici, posomorîte. Doar câteva femei și moșnegi se ascundeau prin dosul porților de nuiele, cei ce n'au putut sau n'au avut inimă să fugă. Li zicea Porumbacu. Se știă că o puternică coloană românească se îndreaptă într'acolo în mare grabă. Măine în zorii zilei poate se va întâmpla ciocnirea... Măine!... Trupele avură un repaos de câteva ore, ca mai pe urmă să poată începe mai odihnite să-și croiască șanțurile de apărare...

David eră mort de oboseală, cum nu fusese niciodată. Se trânti într'o casă părăsită și adormi buștean. Nu-i trebuî nici mâncare, nici băutură. Somnul singur mai putea să-i dea amânarea de care avea nevoie spre a nu fi să se gândească la nimic...

Când îl sculă ordonanța, eră întunerec beznă. Se frecă la ochi, se întinse și-și pocni oasele. Miezul nopții. Somnul nu se îndurà să-l părăsească. Nici nu auzi când soldatul îi spuse că i-a venit o scrisoare, se bucură însă ca o mireasă văzând-o. Se învioră dintr'odată. Iși aruncă ochii la scris, în lumina jigărită a unui opaiț. Eră dela Elvira. O cetî zâmbind mereu și cu ochii scăldați în lacrimi de

înduioşare. Nevasta îi scria numai nimicuri, dar acelea i se păreau mai scumpe acum ca toate comorile lumii. Ii spunea că Titi vorbeşte mereu de tata, că s'a făcut mare şi cuminte, că se joacă numai de-a războiul. Ii spunea că e cam supărată fiindcă deabiă mai găseşte lucrători, că toţi bărbaţii s'au dus la războiu, arde-l'ar focul de războiu; că s'au scumpit toate de nu mai e de trăit. Şi-i mai spunea că mai toţi funcţionarii au fugit la Cluj, iar unii chiar la Budapesta, încât au rămas numai românii care însă trăesc tot cu frica 'n spate, căci cine ştie ce-o fi dacă vor începe să se bată şi pe-acolo şi să tragă cu tunurile, să prăpădească tot ce le-a mai rămas bieţilor oameni...

— Aha, va să zică e scrisă după... — îşi zise David începând să cetească a doua oară, oprindu-se acum la fiecă cuvânt, căutând printre rânduri ceea ce nu erà în rânduri...

Indoi frumos scrisoarea şi o puse în buzunar, deasupra inimii; şi parcă bucata de hârtie îi încălzia sufletul.

— De-ar şti ea, săraca, prin ce trec eu acum — se gândi apoi, pregătindu-se. De-ar şti!...

Pornì mai liniştit din casă. Eşind se lovì cu capul de pragul de sus. Incepù să înjure, dar se întrerupse repede:

— De bună seamă numai rău îmi prevestește... Doamne-ajută!...

Suflă un vânt aspru, tomnatic, sub cerul cenușiu, fără stele. În toate casele se simția o fierbere ca într'un mușuroi în care un poznaș a izbit cu piciorul: porunci, șoapte, țipete scurte, zăngănituri grele... Se urnia oastea... Căsuțele păreau niște mormane de groază în bezna nopții, iar pomii desfrunziți deabinelea fășâiau, plângeau, se legănau în bătaia vântului.

Pe o multe de deal, pleșuvă, la câteva sute de pași depărtare de sat, tranșeele erau croite. Acum aveau să le potrivească, să le adâncească să le înțepenească. Lucrul începù fără zăbavă. Felinarele slabe licăreau ca niște semne fantastice în șanțurile întortochiate, în vreme ce sapele, hârletele, vâjâiau și loviau surd pământul adormit, care suferia nepăsător să fie crestat și scormonit...

Munca tăcută, aspră, asudată, ținu până 'n zorii zilei...

David, împotriva obiceiurilor sale, nici nu se sinchisia ce-i făceau oamenii. Ședeà greoiu pe un pat, cu coatele pe genunchi, sfredelind din ochi întunerecul care îndolia toată împrejurimea. Dorul de-acasă i se furișà în inimă

pe nesimțite. Incepù să-și amintească amănunte din vieța lui tihnită de odinioară. Și fiecare amintire îi aprindea mai mult sufletul. Vieța aceea i se părea acuma atât de dulce, o râvniă cu atâta patimă, încât toată ființa și-o simția îndurerată. Se plimbă cu gândurile prin Năsăud, îmbrățișă pe toți oamenii care treceau podul Vicarului, zâmbiă la dânșii cu o dragoste frățească... Chiar și ovreii, pe care nu-i putuse suferi niciodată, acuma îi apăreau drăguți, fiindcă erau de-acasă... Dar Elvira, cu surâsul ei supus, cu ochii ei calzi, îngăduitori, veșnic blândă, silitoare!... Dar Titi cu graiul lui drăgălaș, cu gingășiile lui fermecătoare!...

Câte-o înjurătură unguerească îi întrerupea din când în când reveria, îi aducea aminte cât e de departe de dorurile ce-l frământă pe dânsul. Sau câte-un răbufnit de târnăcop, sinistru, parc'ar fi săpat la morminte...

Se miră cum nu și-a dat seama atâta vreme în ce vâlmășag mohorât trăește? Sânge, moarte, schije de obuze, sâsâit de gloanțe, troznete, explozii, murdărie, sudoare... ee vieță! Și el a trăit-o doi ani încheiați fără să se gândească o clipă la vieța cealaltă, cea ade-vărată, fără s'o dorească măcar!

Și apoi în clipele următoare îi părea rău că nu i-a fost dat să rămână până la sfârșit așa cum începuse. Nepăsarea, răceala, nesimțirea aceea erau atât de mulțumitoare! Cum și de unde le-a luat? Și mai ales cum și de ce le-a pierdut? Nici acuma nu-și dădea bine seama, sau nu voiă. O vorbă ca oricare alta, fără să se fi silit barem a-i pătrunde înțelesul bine, a fost în stare să-l facă să uite tot și toate doi ani de zile. Și acuma o simțire nedeslușită, trezită în sufletul lui deodată, nechemată, oropsită chiar și împotriva căreia s'a sbătut din răspuțeri, îi turbură sufletul, îi chinuește și în acelaș timp îi îndulcește vieța... Zadarnic se mai trudește să aleagă, să hotărască. Acuma de geaba ar încercă să mai repete cuvântul «datorie». Simte că a devenit o vorbă goală, fără puterea de a-l mai supune orbește, dar totuș destul de puternică încă pentru a-l împiedecă să i se împotrivească. Sufletul lui înfierbântat, torturat de-o dragoste fără margini, nu găsește în mintea lui un sprijin deajuns de solid care să-i deslege mâinile și să-i împace temerile...

Zorile coborau din cer gingașe, mântuind lumea de încălecarea întunerecului. Incetul cu incetul împrejurimile se desveliră. O geană



de soare se ivi după un deal îndepărtat, poleind ușor pământurile îmbrumate.

David nu se mai sătură privind acuma locurile acestea. Parcă în vieța lui n'ar fi văzut o priveliște mai frumoasă. Poate numai hotarele Năsăudului, cu pământurile lui, cu porumbiștile, livezile și zăvoiul lui l'ar fi bucurat într'atâta. Toate-i păreau ca 'n po-vești și-i erau atât de dragi încât îi venia să le îmbrățișeze. Coasta gălbuie ce se coborâ lin până în spre un sat necăjit, ascuns pe malurile unei gârle, șoseaua ce se ținea mereu de pulpana gârlei, și pădurea mohorită ce urcă repede dincolo cât vedeai cu ochii...

— De ce m'oiu fi bucurând așa ca un nerod? își zise mirându-se singur. Parcă n'aș mai fi văzut destule râpe și sate și...

Dar apoi îndată se răzgândi:

— Iată-mă iar în Ardeal — și gândindu-se, simți cum i se umflă inima și mai tare, cum priveliștea se înfrumusețează parcă și mai mult...

În clipa când soarele deabiă răsărit se ascunse iarăș în pânzișul posomorît de nouri ce închideă văzduhul, din spate porni brusc un bubuit înnăbușit, greu, urmat de un vâjâit care se îndepărtă cu iuțea fulgerului. David tresări, speriat.

— Uite cum îmi bate inima! îşi zise zâmbind. Parc'ar fi primul bubuit de tun, acum doi ani... E de-al nostru! adăugă apoi căutând să ghicească direcția obuzului.

Dar nu văzû nimic și se necăji puțin.

Bubuiturile se întetiră apoi, topindu-se într'o uruială profundă și amenințătoare. La bubuiturile pe care dânsul le cunoștea bine după sunet răspunseră curând altele, surde, scurte, răgușite.

— Au început și deacolo...

La dreapta și la stânga, de departe, auzi mai pe urmă focuri dese de pușcă și ticăitul mitralierelor. Il dureau ochii uitându-se, cercetând doar-doar va descoperi ceva. Dar sgomotul continuă ceasuri întregi, când mai viu, când mai domolit, fără să vază nimic.

— Unde-s? Unde-s? murmură David mereu cu inima strânsă și cu broboane de sudori fierbinți pe frunte.

Deabià spre amiazi zări dincolo de satul din vale un uriaș vierme verzui târându-se pe șoseà, deasupra căruia se îngrămădi îndată o ploaie de nourași albi de șrapnele. Aceasta însă n'a ținut mai mult de două trei minute. Viermele dispărû grabnic în pădure.

— Sunt ei! șopti David încremenit. Deacù începe...

Văzù apoi obuzele dese răbufnind printre copaci, în locul unde coloana a intrat în desiș... Pe urmă tunurile tăcură puțin... În sfârșit, când prin pădure s'au zărit oameni și căruțe, focul a reînceput și nici n'a mai încetat până seara târziu... În fața tranșeelor lui sau măcar prin apropiere nu se arătase însă nimic. Mitraliera lui nici nu deschisese gura toată ziua. Soldații ședeau pitiți în șanțuri, spuneau glume grosolane, numărau bubuiturile și păduchii, sau scriau acasă cărți postale, pe genunchi, gânditori... Apoi cu cât întunerecul se îngroșă, cu atât sgomotele luptei se potoliră, până ce nu se mai auziră decât focuri de armă singuratice, speriate, ca ultimele spasmi ale unui muribund.

O curiozitate arzătoare îl rodea pe David acum. Ce s'o fi întâmplat? Unde s'au bătut? S'a sfârșit oare? Și... care au biruit?

Ii tremurà inima de emoție...

## XII

Intr'o casă de câmp din dosul frontului, se improvizase o popotă unde ofițerii veniau pe rând de pe linie, mâncau la repezeală și se întorceau în tranșee.

David se așezase la o masă, alături de un căpitan necunoscut. Mâncau amândoi fără să schimbe o vorbă. Dar David nu se putu stăpâni până nu întrebă, cu ochii mari, aprinși:

— Unde s'au luptat?

— La flancuri, camarade... I-am respins sângeros...

David tresări. Totuș mai întrebă:

— D-ta ai fost în foc?

— Firește... Batalionul meu a susținut presiunea cea mai mare... Grea luptă, dragul meu. Până la baionetă... Am avut și noi pierderi serioase, dar dușmanul a fost zdrobit de tot... Numai de bietul Opreșor îmi pare rău...

David se repezi ca un nebun la căpitan:

— Emil Opreșor e în batalionul d-tale?... Ce-i cu el?... Ce-a făcut?

— A căzut în mâna inamicului împreună cu două plutoane. Era flancgardă. A fost înconjurat brusc și n'a avut încotro, a trebuit să se predea... Mare pierdere, spun drept. Mai bine pierdeam o companie întreagă decât să-l fi pierdut pe dânsul. Ofițer excelent, veșnic vesel, îndrăzneț, inteligent... Păcat de el!

Căpitanul plecă îndată cu șapca pe ceafă, cu o țigară de foi între dinți, bombănind mulțumit și sătul.

David rămase zăpăcit. Pățania lui Oprișor îl puse pe gânduri. Uite omul cu noroc! Aici e regretat, dincolo trebuie să fie felicitat... Ce nu face soarta când vrea!... Il invidiă parc'ar fi câștigat la loterie.

Tocmai când se sculă să plece, intră un locotenent care, recunoscându-l, îl apostrofă:

— Știi?... Candale a murit.

— Nu se poate!

— A murit. Un glonte i-a găurit fruntea. Moarte instantanee. Dar s'a luptat admirabil. Imbărbătă soldații, glumiă, n'avea astâmpăr, în sfârșit superb... Tot regimentul îl regretă. Și mai cu seamă ofițerii care își reproșează pentrucă îl bănuiseră că nu va lupta împotriva românilor... Ce vrei? Probabil că tot așa ești bănuțit și d-ta... Situația d-voastră e foarte delicată, evident, o înțelegem cu toții, de aceea și bănuelile sunt oarecum îndreptățite, nu?...

David ieși repede fără să răspundă ceva. Eră furios și revoltat, și mergând pe șoseă, înspre poziția lui, dădea din mâini și bombăniă ca un apucat.

Nedreptatea soartei îl scoase din fire.

— Va să zică Oprișor vrea și e hotărât să lupte, dar scapă teafăr și e privit bine aici,

precum va fi bine primit dincolo... In schimb Candale, care și-ar fi tăiat mai bine mâna decât să tragă un singur foc, moare de glonte frățesc... Bine, dar nedreptatea aceasta e îngrozitoare... E înspăimântătoare! Atunci ce mă fac eu?... Ce mi-e scris mie?...

### XIII

Soldații săpau mereu la tranșee, le mai dregeau, le înfrumusețau. Rețeaua de sârmă ghimpată, în licărirea albă a câtorva stele, părea uneori o panglică de flori de ghiață. Câte-o împușcătură, ca un hămăit de câine răgușit, se auzia ici-colo, iar în răstimpuri se înălțau în văzduh rachete orbitoare care se spărgeau deasupra satului din vale, îl luminau vreo două minute și apoi pieriau lăsând în urmă un întunecrec des ca zăbranicul.

David s'a trântit jos, înfășurat într'o foaie de cort, și-a pus sub cap o raniță și a adormit. Ce să-și mai chinuiască creierii cu gânduri când soarta e atât de vicleană? Ii părea rău că s'a frământat de geaba atâtea nopți și zile. De-acuma nu se mai sinchisiă. Ce-o fi, să se întâmple!...

Se trezi în bubuit de tunuri. Intunecrecul nu se limpezise încă. Se uită la ceas: deabiă trei după miezul nopții.

— De vreme ați mai început-o, arde-v'ar focul! mormăi dânsul întinzându-și lenea în oase.

Ascultă un răstimp vâjâiturile obuzelor. Cunoștea prea bine glasul tunurilor și înțelese îndată că ceea ce se petrece acuma nu-l privește. Se măsurau artileriile... Incet, încet somnul îl birui iar...

Când se trezi a doua oară trozniau și puștile. Rar, nesigur, parcă și ele deabia s'ar fi deșteptat din somn. Eră ziuă, dar soarele nu se vedeà din niște nouri negri furioși ce se frământau și amenințau. In creștetul cerului vânat însă câteva raze luminoase prevesteau o zi de toamnă frumoasă.

— Ce-i atâta somn pe mine? se întrebă David cotorosindu-se repede din culcuș și ridicându-se ca să vadă ce se petrece prin prejur.

Se simția acuma ușurat și dornic de muncă. De când nu mai simțise el liniștea aceasta rece, hotărâtă, biruitoare! Singur se miră și se bucurà. Parcă somnul i-ar fi luat cu mâna toate îngrijorările și șovăirile.

— Să-ți faci datoria, asta-i — își zise cu un zâmbet amar. Numai datoria îți dă liniștea și puterea sufletească ce-ți trebuesc în vieată...

I se ivi în minte repede întrebarea «care datorie?», dar avu puterea s'o înlătore. «Orice datorie e sfântă», mormăi dânsul. In suflet i se sbăteà o încleștare dureroasă, erà mișcat și în ochi aveà lacrimi. Iși înnăbuși inima scrâșnind:

— Soarta e afurisită. Soarta e crâncenă... Dar ce poți face împotriva soartei?...

Stătea în dosul mitralierei, în picioare, într'o groapă, așa încât jumătate corpul îi rămânea afară. Se uită înainte spre sat, pe coasta pleșuvă. La marginea satului, în vale, descoperi deodată o linie lungă de puncte mișcătoare.

— Românii! bâlbâi dânsul și inima îi bătea să-i spargă pieptul.

Servanții mitralierei din fața lui se uitau la dânsul nerăbdători, îngrijorați, așteptând ordinul. El însă rămase nemișcat, cu ochii pironiți la linia ceea care începù curând să se apropie, legănându-se, strângându-se și lărgindu-se ca o armonică. In aceeași clipă din tranșee porni o răpăială speriată. Puștile trozniau grăbite, iar sgomotul lor se îmbină într'o chelălăială asurzitoare.

Linia venià mereu mai aproape, cu băgare de seamă, cu popasuri, cu sărituri... Erà acum numai la vreo șapte sute de metri...



David privià mereu, fascinat: i-a văzut bine cu binoclul. Aveau uniforme verzui, ca și ale lor, și pe gulere niște semne verzi închise. Erau mărunți, sprinteni, uscați la față, osoși, harnici, și ochii lor luciau atât de tare încât i se părea că lucirea ajunge până la dânsul și-l arde ca o înțepătură de ac. Deosebi și un ofițer cu o barbă mare stufoasă, cafenie închisă, care tremurà și se răsfirà spre umere când alergà. Gloanțe subțiri, tăioase, bâzâiau împrejurul lui tot mai des, parcă l'ar fi căutat tocmai pe el.

— Ar fi mai bine — se gândi David fără să-și poată deslipi ochii dela șirul de soldați de pe coastă.

Deodată văzù o mișcare ușoară, ca și când niște alergători își fac vânt, și auzi lămurit un glas ascuțit răcnind:

— Înainte, băeți!

Mai văzù cum sar toți în picioare, fripți parcă, și cum pornesc încoace... Desluși chiar zăngănitul armelor și al bidoanelor... În clipa următoare însă privirea lui se întoarse la ser-vanții mitralierei. Ochii disperăți ai oamenilor lui îl înspăimântară. Se simți întocmai ca și când l'ar fi prins cu mâna într'un buzunar străin. Deschise gura parc'ar fi voit să se apere,

dar buzele lui rostiră mașinal, ca și altă dată în momentele de primejdie:

— *Langsam!*

Și mitraliera începù să latre brusc, ca un câine slobozit din lanț. Valul ce se ridicase, se trânti iarăș la pământ. Câțiva se rostogoliră înapoi svârcolindu-se sau încremeniți... Lui David i se părù că aude gemete și înjurături. Mașina urlă mereu, neobosită, răgușită doar puțin, setoasă de sânge. Niciodată parcă nu făcuse un sgomot atâta de înfricoșător. Lui cel puțin îi spintecă inima sgomotul pe care altădată aproape nici nu-l luà în seamă. Gloanțele țiuiau, izbeau pământul furioase, sfârăiau ca o vijelie printre cei din vale...

— *Langsam!* repetă David cu sufletul sdrobit, cu un gest rugător.

Simția trebuința să oprească vijelia aceasta și totuș n'avea puterea să rostească nici o poruncă...

După un răstimp mitraliera își rări tăcăitul singură, ca și când s'ar fi obosit...

Mai trecù o vreme și cei din vale dădură iar să se scoale, să plece înainte.

Acuma însă servanții nici numai așteptară cuvântul lui David, ci deschiseră repede un foc de seceră care sili pe cei porniți să se oprească...

Soarele eșise dintre nouri, se înălțase sus și privià aprins la încăerarea oamenilor. Văzduhul clocotià de trosnetele puștilor și ale tunurilor.

Pe urmă trecù de amiazi. Mitraliera lătrà mereu, singură ca o cățeà otrăvită, iar linia ostașilor din vale nu se mai puteà apropià. Cea mai mică mișcare se sfărâmà în năvala de gloanțe cari măturau toată coasta.

David stătea mereu nemișcat, cu ochii mereu înainte, cu creerul absolut gol. Nici un gând, nici o dorință nu mai aveà. Numai ochii nu-i puteà luà dela șirul cela verzui de oameni cari se svârcoleau nerăbdători, chinuiți. Nu mai știà ce se petrece nici în dreapta nici în stânga; nici nu se mai puteà gândi la asemenea lucruri. Ii erau dragi gloanțele ce veneau din vale și-i șuerau la urechi, cari nu voiau să-l atingă, cari parcă-i vorbeau, plângeau, îl dojeneau.

— Parcă pe mine mă caută, parc'ar ști că și eu sunt... — își zise David de câteva ori fără a-și sfârși gândul.

Il cuprinse dorința mare de-a fi izbit de un glonte din vale. Iși închipuià că lovitura aceea va fi mângăerea sufletului său rebegit. Gloanțele însă sâsâiau când furioase când vesele, și nu-l atingeau...

Gura-i erà uscată. Il chinuià o sete grozavă. Dorià să știe câte ceasuri sunt, își dădea seama că are în buzunar un ceasornic de precizie și totuș i se părea că n'are sau simțea o frică atât de cumplită de ceas ca și când ar fi fost vorba de ceasul morții.

— Trebuie să fie vre-o patru ceasuri de când s'au oprit pe loc... de când i-a oprit asta — se gândi dânsul adăogând numai decât cu o disperare istovitoare: Câte ceasuri să fie, Doamne, câte?

Ii erà cald parc'ar fi stat într'un cuptor. Hainele îl ardeau... Apoi deodată, fără să-și dea seama, scoase scrisoarea Elvirei și începù s'o cetească, liniștit, nepăsător de ceeace se întâmplă în jurul lui. Cetià și zâmbià și nu mai auzià nici hămăitul mitralierei, nici ropotul puștilor, nici bubuitul tunurilor. Se simția acuma bine, mulțumit și fericit...

Cine știe câtă vreme o mai fi trecut? David parcă erà pe altă lume. Nici nu pricepù nimic când se pomeni brusc cu o mână sdravănă încleștându-i-se după ceafă și când auzi, aproape, un glas sălbatec:

— Pune mâna pe el, plutoniere!...

Sărì drept în picioare, vrù să se svârcolească, îi trecù prin minte ca o străfulgerare să pună

mâna pe revolver, când zări în fața lui pe ofițerul cel bărbos, cu ochii însângerați, fără chipiu, cu stropi mari de sudoare pe o chelie lucitoare, țipând răgușit, apropiindu-se în goana mare. Mitraliera amuțise. Vre-o doi servanți zăceau cu creerii împrăștiati, iar ochitorul stătea cu mâinile în sus, cu fața îngrozită, în vreme ce un soldat mărunț și negricios îi luă armele.

— S'a sfârșit... Bine că s'a sfârșit! se gândi David strângând cu înfrigurare în palma stângă scrisoarea Elvirei. Se vede că ne-au înconjurat prin flanc... Ce-mi pasă? Bine că se sfârșește...

David se uită la ofițerul cu barbă, lung, duios. Ar fi vrut să zică o vorbă, dar simțea că nu mai are glas. Se minună când totuși își auzi vocea:

— Datoria...

Dar în clipa aceea ofițerul bărbos întinsese revolverul asupra lui David și i-l descărcă în piept, răcnind:

— Pune mâna pe el, plutoniere!...

David simți o lovitură în coaste și apoi îndată o arsură ascuțită. Se clătină pe picioare. După ceafă încheștarea mâinii încetă și el căzu pe țeava fierbinte a mitralierei, îmbrățișând-o

ca pe o ibovnică. Nu-l durea însă nimic. Capul îi atârna greu alături. Pe buze îi mai plutiă zâmbetul obosit cu care întâmpinase pe ofițerul cu barbă. Pleoapele îi erau ca plumbul și totuș nu le putea închide... Iși dădea seama că moare și se bucură. Deacuma s'a sfârșit orice datorie, s'a sfârșit tot. Simția ușurarea cea mare și ar fi vrut numai să mai aibă puterea să strige cu glas tare că s'a isprăvit datoria. Se sforță să se ridice și nu putu. Din gât însă îi izbucni un gemăt surd:

— Frate... Român...

Plutonierul îi auzi vorbele și se întoarse sălbatec:

— Ne omorâși cinci ceasuri cu mitraliera și acuma mai zici că ești frate?... Grijană și anafura ta de câine!

Cu patul puștii, cu amândouă mâinile, îl trăzni peste cap. Osul pârâi, țeasta se turti, iar creerii amestecați cu sânge se scurseră pe țeava mașinii...

În șanțurile dimprejur încăerarea eră în toi. Se sfâșiă om pe om, sângele țâșniă din răni pătimașe, iar loviturile cădeau vajnice, ucigătoare.

Indată amuți și ultima mitralieră, vânătorii din vale năvăliră ca vijelia, trecură prin

sârmele ghimpate, se repezîră în tranșee, strigând năpraznic de răsunară toate văile:

— Urraaa!

Câțiva soldați se năpustiră la mitralieră, descleștară trupul lui David și-l aruncară laoparte ca o sdreanță netrebnică. Mitraliera fu dusă înapoi așa cum eră, cu țeava mânjită de creerii însângerăți, și cei ce o duceau, aveau o fericire mare în ochi, glumeau și chiuiiau în mijlocul vuetului ce nu se mai potoliă.

Cadavrul se rostogolise și rămăsese cu fața în sus, cu mâinile rășchirate, ca un răstignit. Figura sdrobită parcă mai aveà un zâmbet amar, iar ochii holbați priveau spre cer mirați, întrebători și totuș mulțumiți. În mâna stângă scrisoarea mototolită eră muiată de sânge.

Lupta trecù înainte. David Pop eră singur. Pământul scormonit de ghiulele parcă se potrivià să-i facă culcuș bun, iar soarele milos îl sărutà pe ochii mari minunați, pe obrajii însângerăți, pe gura strâmbă, pe toată fața scofâlcită. Și zâmbetul mortului răspundeà și acuma parcă mai umilit, mai necăjit:

— Frate... Român...

---

## ITIC ȘTRUL, DEZERTOR...

**H**AI, Itic!

— Hai, don' căprar!

Porniră. Căprarul înainte, Itic după el, prin șanțul de apărare părăsit, în care zăpada se troienise peste bulgării de pământ răscolit de obuze.

Mergeau cu băgare de seamă, călcând numai în urmele înghețate și adânci ale vreunei patrule de ieri, cu capetele și spațele plecate ca să nu-i descopere ochii dușmani care pândiau din stânga, sau gloanțele ce pocniau în răstimpuri rari ca niște țipete ascuțite, cutremurând durerile înălțate și amortite în văzduhul posomorât. Mergeau suflând din ce în ce mai greu, apoi asudând...

Cotiră întâiu în dreapta, pe urmă iar înainte și pe urmă se pomeniră deodată la marginea pădurii de brazi care se cățără, deasă



și încâlcită, pe o coastă piezișă. Atunci, după câțiva pași, căprarul se oprî atît de brusc, încât Ițic Ștrul, urmându-l ca o umbră credincioasă, mai-mai să se izbească de dânsul.

— Să ne hodinim o leacă! răsufă căprarul fără să se uite la Ițic.

— Să ne hodinim, don' căprar! murmură soldatul, lăsând îndată să-i alunece pușca în zăpadă și apucându-se să-și șteargă nădușeala de pe frunte, cu mîneca mantalei, împingându-și pe ceafă capela prea mică, ștregărește. Aburi albi îi țâșniau din păr și din gură, îmbrobodindu-i capul într'o ceață ce se risipiă mereu în frigul înțelenit.

Căprarul, tăcut și îngândurat, suflă pe nări fuioare de oboseală. Vrî să-și usuce și el sudoarea brăzdată pe tâmple, ridică mîna, dar la jumătatea drumului se răs-gîndi și-și îndesă doar șapca mai pe ochi, aruncînd pe sub cozoroc o privire nehotărită spre celălalt. Când însă Ițic, simțindu-i căutătura, se întoarse întrebător, căprarul se ferî, înfricoșat parcă, prefăcîndu-se că măsoară calea rămasă înapoia lor.

— Tare-i ursuz astăzi — se gîndi Ițic, agățîndu-și alene arma pe umăr, mai răcorit.

Urmele lor se iviau ca niște pete negre, mereu mai mici, pe spinarea dealului acoperită cu un cearceaf alb nesfârșit. Parapetul șanțului șerpuiă ca o boțitură cenușie, frântă pe-alocuri, pierzându-se în zare. Zăpada sfârmăcioasă stăpânia tot cuprinsul, atât de albă că, privind-o mai mult, ustura ochii. Cerul însă eră mohorât și nepăsător și se coborâ foarte jos, parcă s'ar fi pus să strivească pământul. În văzduh rătăciă o tristețe grea care pătrundeă în suflete mai adânc decât frigul atotstăpânitor. Câțiva copaci răzleți, negri, cu crengile despuiate, asemenea unor oameni bolnavi cerând iertare, vegheau încremeniți sub povara sin-gurătății...

— De mult n'am mai văzut soarele — rosti Ițic deodată, plictisit de tăcerea care începeă să-l înăbușe.

Deși vorbi aproape în șoaptă, glasul lui răsună aspru și poruncitor, zdruncinând liniștea pădurii ca o bătaie grea de aripă. Un brad bătrân tresări spăimântat și-și scutură crengile; zăpada se cernu fără sgomot pe învelișul alb... Căprarul se întoarse spre Ițic ca și cum glasul l-ar fi deșteptat dintr'o aiurare:

— Cum ai zis?

— Soarele, zic nu se mai arată de mult — repetă soldatul, uitându-se cu niște ochi voioși la dânsul. O fi târziu, don' căprar? Să nu ne-apuțe noaptea prin pustiurile astea...

— Noaptea? murmură căprarul cu capul coborât în pământ, încât părea a vorbi dintr'o peșteră. Numai Dumnezeu știe câte se pot întâmpla până la noapte...

Veselia se stinse blând în ochii lui Ițic Ștrul. Glasul căprarului, straniu și puțin tremurat, i se prelinse în inimă ca o amenințare neînțeleasă. Mai vrù să întindă vorba, dar curajul i se oprì în gât. Apoi, cuprins de zăpăceală, pornì iar să se șteargă de sudoare, acuma însă numai cu palma goală. Întâiu pe frunte, apoi pe ceafă și pe urmă pe gât. Mai ales gâtul și-l mângâia prelung, ca și când i-ar fi fost mai drag ca oricare altă parte a corpului. Avea un gât înalt, uscat, cu vinele umflate, cu o piele foarte roșie și puțin sbârcită, punctată cu pistrui cafenii cât urmele de vărsat. Sub bărbie începea părul cărămiziu, rar și murdar, care-i acoperia și fălcile, împreunându-se cu mustățile și urcându-se pe obraji până pe sub ochii

verzi, vioi și parcă veșnic speriați. Din mijlocul feței păroase și roșcovane, nasul coroiat și subțire se ridică brusc, dominator, dându-i o înfățișare veselă, chiar când ochii și gura se umpleau de tristețe. Capul totuș pareă prea mare pentru trupul lui pipernicit, slăbuț, pe care hainele militare groase, sacul din spinare și arma grea te miri cum nu-l doborau...

Căprarul se uită împrejur, iscodind încotro s'o mai apuce. Urmele după care veniseră până aici, de-acuma ocoliau pădurea prin dreapta. Se scărpină, scuipă, își aruncă ochii la Ițic cu imputare... În sfârșit se hotără și o luă spre stânga, aproape de marginea pădurii, cu pași mai rari ca și când ar fi căutat înadins să sosească mai târziu acolo unde totuș trebuie să ajungă.

Ițic Ștrul merse repede după dânsul, mutându-și pușca în răstimpuri de pe un umăr pe celălalt. Tăcerea îl posomoră din ce în ce mai mult, silindu-l să se gândească. Eră vorbăreț din fire și mai cu seamă acuma simțea o nevoe dureroasă să vorbească, poate tocmai fiindcă don' căprar eră morocănos și aveă o privire atât de neobișnuită.

— De ce tace omul ăsta? îi alergă mereu prin cap ca un junghiu.

Ițic, la început, se mândrise că-l alesese pe dânsul să însoțească în recunoaștere pe căprarul Ioan Ghioagă. Mai fuseseră ei împreună și alte dăți, și umblaseră bine. Cu Ghioagă ar fi mers și'n inima iadului, fără frică. Dar azi căprarul parcă-i un străin. Niciodată n'a mai fost așa de acru. Se vede că recunoașterea aceasta e mai primejdioasă ca toate, dacă și căprarul e încurcat și posomorît. De ce nu s'o fi alcătuit o patrulă tare, cum se cuvine? Ce nesocotință să plece numai doi inși, când au de înfruntat cine știe ce greutateți! Asta înseamnă să mergi de bunăvoie și fără folos în gura morții... Ițic Ștrul se cutremură și se uită ba în dreapta, ba în stânga, mai cu luare aminte, să-și dea seama unde-l duce căprarul. Înțelese curând că merg spre pozițiile dușmane, dar în aceeaș vreme parcă se întorc și înapoi. Ce-i asta? Doar n'o să se vâre chiar printre liniile de foc, să fie împușcați poate chiar de-ai noștri?... Se înfricoșă. Barba îi dârdăia încât zadarnic se siliă să-și strângă fălcile.

Totuș mai mult îl neliniștia tăcerea încăpățanată a căprarului. Din ce în ce eră mai sigur că tăcerea aceasta trebuie să aibă vre-o pricină. Ghioagă eră om glumeț, vestit

chiar în batalion că nu-și pierde firea și voia bună nici în clipele cele mai crâncene, că merge la asalt totdeauna cu capela 'ntr'o ureche și chiuind ca la nuntă, stârnind râsul ostașilor și făcându-i să uite primejdiile... Apoi Ițic îl cunoștea bine de-acasă din Fălțiceni, unde dânsul avea un han mititel și cu o ogradă destul de mare să poată găzdui Joia, în ziua bâlciului, pe țărani care veniau să târguească. Ghioagă trăgea la Ițic de zece ani, încât se împrieteniseră deabinelea, ajutându-se omenește la necazuri. Acum doi ani, tocmai pe vremea asta, în miezul iernii, când Ghioagă și-a cumpărat boulenii și nu i s'au ajuns banii, Ițic a sărit frățește și, din toată sărăcia lui, i-a împrumutat patru poli, ca să nu scape omul chilipirul. Adevărat că nici până azi nu i-a întors datoria, dar nu face nimic, căci și Ghioagă e om nevoiaș, cu cinci copii și fără pământ... Acuma Ghioagă a ajuns căprar, iar Ițic a rămas soldat prost, fiindcă a fost prea sfrijit și nu-l luase la oaste până azi când răsboiul nu mai caută cine și cât e de voinic, ci-i trimite pe toți în foc. Dar și în răsboiu au trăit ca doi prieteni; Ițic știa doar să-i dea căprarului cinstea cuvenită...

— Vezi, măi Ițic, am ajuns noi până aici și nici măcar datoria ceea nu ți-am plătit-o!... Doamne, Doamne, cum de nu ți-am plătit-o?

Căprarul vorbise atât de brusc și cu atâta durere în glas că Ițic se spăimântă ca și când ar fi auzit o sudalmă. Răspunse deabiă după o pauză și foarte încet, căznindu-se să-și ascundă turburarea:

— Lasă, Ioane, că ai vreme să mi-o plătești, numai să scăpăm cu vieață!

— Așa-i, bine zici, să scăpăm cu vieață — murmură Ghioagă, dar acuma cu o voce răgușită și mânioasă care închise convorbirea ca o pecete fierbinte.

Gândurile lui Ițic se porniră pe o goană năvalnică, frământându-i în suflet, încetul cu încetul, o frică stranie. Oare de ce s'o fi chinuind căprarul ca și dânsul? Chiar în clipa când el își amintiă de cei patru poli, Ghioagă i-a svârlit vorba despre aceeași datorie. Adică de ce tocmai acuma să-l cuprindă părerea de rău?

Aici nu-i lucru curat... Nu îndrăzniă să-și închipuiască ce poate să fie. Se simțiă însă atât de singur cum nu se mai simțise niciodată. De geaba încercă să se mulcomească și să se mângâie că se sperie de năluciri.

În adâncul inimii lui frica se svârcoliă tot mai dureroasă. I se părea ca și când s'ar fi trezit în miez de noapte, singur, fără nici o apărare, în mijlocul unei cete de tâlhari hotărîți să-l omoare...

Viteaz nu se născuse Ițic Ștrul, ci fricos și bănuitor. Un copil de se răstia la dânsul, începea să-i joace barba și să-i ticăe inima. În Fălticeni lumea îl poreclise «epurele». În clipa când doctorul comisiei de recrutare a zis «slăbuț, dar tot bun», Ițic a leșinat. Numai gândul că va merge la războiu, îl îngrozia. Era convins că are să moară când va auzi întâiul bubuit de tun. Cu o zi înainte de-a porni din garnizoană, și-a luat rămas bun dela nevastă, dela cei șase copii, dela toți vecinii și cunoscuții, plângând ca o babă neputincioasă.. Norocul lui a fost că, îndată ce-a sosit pe front, l-au și băgat în foc. Fiindcă nu îndrăzniă să descarce pușca, stătea lipit de peretele șanțului, ferindu-se și uitându-se când la dreapta, când la stînga, să vadă cum mor ceilalți. Văzând apoi pe ceilalți, începù să-i scadă frica. «Cine are vieată, scapă», își zise dânsul. Nici în războiu nu mai mor oamenii așa repede și nici gloanțele nu nemeresc toate. Apoi scoase capul



să vadă cu cine are să se bată. Nedescoperind nimic, se miră și se liniște mai mult: «Ce fel de războiu mai e și ăsta, că nici nu știi pe cine omori»? Auziă însă șuierăturile gloanțelor dușmane, trecându-i pe deasupra capului și uneori vedeă în față câteun bulgăre de pământ sfărâmându-se cu sgomot de zăngănit de cuțite. Alături de dânsul simți pe urmă ceva ciudat, parcă ar fi căzut un sac greu Intoarse ochii. Un flăcăiandru se prăbușise în fundul tranșeei, cu capul plin de sânge... Ițic se înfuriă deodată ca și când ar fi primit o măciucă în frunte, ridică arma și începù a trage nebu-nește, să răsbune pe camaradul despre care nu știà decât că-i dintr'un sat de pe lângă Fălticeni și că mă-sa erà vădană. Infierbântându-se din ce în ce, simțià că pieptul i se umflă și brațele i se încordează. Inima îi bătèa cu o încredere și cu o mândrie ce nu le mai avusese niciodată... Când auzi însă mai târziu ordinul de înaintare, frica îl doborî iar și parcă mai stăpânitoare. Deodată îl copleșiră iarăș șovăelile și chibzuirile. In tranșee ești la adăpost, pe când în câmpul liber trebuie să înhați moartea de beregată ca să mergi înainte. Frica de pedeapsă mai mult

decât îndemnul sufletului îi porunceă să iasă din șanț și totuș nu eră în stare, căci picioarele îi înlemniseră și nu le mai puteă urni din loc. Atunci a zărit pe căprarul Ghioagă sărind din tranșee ca o săgeată și pornind înainte țanțoș, cu nasul în vânt... Văzând pe Ghioagă astfel, lui Ițic i-a trecut un fior de căldură prin inimă, picioarele i s'au desmorțit și s'au ușurat ca pana. Și îndată s'a repezit peste parapet parcă ar fi vrut să se ia la întrecere cu căprarul. Și gonind, sufletul i se umpleă de mânie și de o poftă ciudată de-a strivi pe toți care i-ar sta în cale...

Pe urmă s'a obișnuit și cu răsboiul, cum se obișnuște omul cu orice în lume. Se gândiă la moarte și parcă nu-l mai înfricoșă ca înainte vreme. Trăiă când cu frica 'n spate, când îmboldit de o îndrăzneală sălbatică. Cu cât simțiă mai aproape primejdia, cu atât îi creșteă curajul, pe când depărtarea îi strângeă inima. In luptă se întărătă, închideă ochii și trăzniă în dreapta și 'n stânga, ieșit din minți... Incetul cu încetul câștigă un fel de încredere care-i dădeă o înfățișare voinicească. Odată, după o încăierare cu baioneta, maiorul l'a lăudat în fața batalionului.

Altădată, când un glonte îi găurise pulpa stângă și rămăsese în urmă să-și panseze singur rana, comandantul brigăzii, un general în fața căruia tremurau regimentele, trecând pe lângă dânsul, i-a strâns mâna, l'a întrebat cum îl cheamă și i-a zis: «Bravo, Ițic!» I-a și scris nevestei sale toate acestea, încât femeia s'a speriat și i-a trimis o carte poștală rugându-l frumos să-și mai astâmpere vitejia, c'or să-i rămâie copiii pe drumuri. Ițic însă zâmbi de îngrijorarea soției sale. Vedeà că ea îl credea tot așa cum fusese la plecare. Ea nici un puteà bănuì că Ițic al ei râvnește acuma o recunoaștere vădită a vredniciei lui în fața dușmanului. De unde să bănuiească femeia, dacă el însuș numai în taină își mângâie dorința, ca nu cumva să-l ia peste picior vreun camarad mai șugubăț. Și cu toate acestea visà decorația neîncetat, parcă de ea și-ar fi atârnat tot viitorul. Deaceea se îmbulzia totdeauna când erà vorba de vreo însăcinare primejdioasă. Ii tremură inima, îl sguđuia frica și totuși nu se ostoià. Iși închipuia deseori cum o să minuneze toată mahalaua când îl va vedeà cu medalia pe piept... Și parcă auzia șoaptele tuturor: «Uite epurele... viteaz bărbat!»

Nădejtile lui Ițic s'au spulberat însă de când s'a schimbat comandantul companiei. Locotenentul cel nou, în două săptămâni, nu i-a spus o vorbă bună. Il înjură din senin, se răstiă mereu la dânsul, iar alaltăeri l'a și lovit cu cravașa peste cap. Nu erà chip să-i între în voie oricât se străduiă. Dușmănia locotenentului i-a frânt încrederea. Frica i se încuibă iar în suflet, din ce în ce mai stăpână. Privirile comandantului îl îngroziau și-l înțepau ca niște săgeți otrăvite. În cele din urmă îi răsări în minte bănuiala că locotenentul vrea să-l piarză. Și cu cât se sbăteà să se apere, cu atât simțimântul acesta i se sfredeleà mai adânc în inimă...

— Poate că chiar acuma mergem la pierzanie! își zise deodată Ițic clipind din ochi ca trezit dintr'un vis.

Mergeau mereu... Cu pașii rari, scufundându-se uneori până 'n brâu în zăpada neprihănită, alte ori scuturându-li-se în spinare povara crengilor de brazi cuminți, printre care înaintau trudiți, abătuți.

— Cum mai tace căprarul! se gândiă Ițic călcând cu băgare de seamă în urmele lui. Poate că el știe și nu-mi spune....

Incepù să pândească mișcările căprarului. Ii vedeà numai spatele: șapca înfundată pe

cap, ranița roasă atârnată lăbărtat pe umeri, pușca agățată cu gura țevii tocmai spre dânsul, sacul de pâine în care uruiau înnăbușit încercătoarele cu cartușe... Apoi deodată îl cuprinse un urît mare. I se părù că o mână nevăzută îi apasă umerii parc'ar vrea să-l oprească... Iși iuți pașii până ce ajunse în dreptul căprarului. Atunci se mai liniști puțin și întoarse ochii spre Ghioagă, așteptând barem o vorbă care să-i ostoească frământarea. Căprarul însă își urmă mersul greoi, istovit, ca și când nici n'ar fi băgat de seamă că Ițic a venit aproape de dânsul. Fața lui uscată, cu pielea oacheșă și întinsă pe oase, erà muncită și mohorîtă de gânduri. Din când în când mustățile i se smuceau singure, strâmbându-i mai crunt câte-o clipă înfățișarea. Ițic se căznià din răspuțeri să ghi-cească ce se sbuciumà în mintea căprarului. Și, fiindcă cecece cetià îl îngrozià, se înșelà zicându-și că nu pricepe nimic și mirându-se de muțenia lui încăpățânată.

— Adică de ce nu deschide gura? murmurà Ițic simțind foarte lămurit cum întrebarea aceasta se împrăștie ca o apă fierbinte, încercându-și puterea la toate cutiuțele minții lui și neputând să scormonească de nicăiri răspunsul mângâietor.

Deodată căprarul se opri iar, fără a mai zice o vorbă, gâfâind de oboseală.

Gândurile negre se risipiră îndată din creerii lui Ițic, ca un cârd de pasări spe-rioase în care un copil a svârlit cu praștia. Se uită încrezător în fața îngândurată a căprarului și nu-și pierdù hotărîrea nici când Ghioagă întoarse capul parcă s'ar fi temut să-i întâlnească privirea.

— Da unde mergem, don căprar? zise Ițic, lipindu-și întrebarea de buzele căprarului cu atâta stăruință, încât părea că vrea să stoarcă negreșit un răspuns care să-i potolească turburarea.

Ghioagă îl privi lung. Din ochi parcă-i picură o milă cu atât mai vădită, cu cât se siliă s'o ascundă. Intr'un târziu rosti încet:

— Las' c'ai să vezi... Lasă, nu te pripi, că...

Rămase cu gura deschisă ca și când ar fi avut să mai adauge ceva, dar ceva atât de greu că îi eră teamă să nu-i sugrume glasul și să-i crâmpoțească buzele.

În clipa aceea Ițic simți cum îi curgeau sudorile pe obraji, prin barba soioasă, pe piept, pe tot corpul, niște sudori fierbinți care însă totuș nu-l mai puteau apăra de frigul îngrozitor ce începea să i se strecoare

deodată prin toți porii, repezindu-se să-i înghețe inima. Și parcă frigul porniă din ochii căprarului și din gura lui căscată unde nu se vedeă nici limba, nici dinții, ci numai o pată neagră, rotundă, ca o gură de pușcă încărcată din care pândește moartea.

— Bine, don' căprar... Bine, don' căprar... Bine, don' căprar — bâlbâi Ițic, tot mai încet, ca și cum glasul i s'ar fi filtrat prin niște site din ce în ce mai dese.

Privirea însă îi rămase spânzurată pe obrajii căprarului, rătăcitoare și obosită, ca o rugăciune sfioasă. Acuma nu mai râvniă să afle nimic. Ii răsări în minte locotenentul și 'n acelaș timp o blândețe copilărească îi umplu sufletul. Se simțiă întocmai ca în clipele dinainte de-a porni la asalt: mintea golită de gânduri, inima încordată de nerăbdare. Vieța îi atârână de un firicel atât de subțire că orice freamăt ar fi în stare să i-o stingă.

— Ei, haidem Ițic, hai să mai mergem! zise căprarul scuturându-se de privirea soldatului, cu o voce îndulcită de milă.

Ițic tresări parcă i-ar fi înfipt un cuțit în piept. Glasul acesta blajin îl îngroziă ca o osândă. Incepù să gâfâie greu și, dându-se

înapoi din ce în ce mai spăimântat, răcnî deodată ca și când ar fi chemat într'ajutor:

— Nu mai merg, don' căprar!... Nu mai pot, don' căprar!... Să știu de bine că mă omori, don' căprar!

— Ia seama, Ițic! Ia bine seama! strigă Ghioagă repede, cu ochii aprinși de o străfulgerare stranie.

Soldatul văzù limpede lucirea în ochii căprarului și-i înțelese rostul. Dar furia îi răscolise sângele ca întotdeauna în vârtejul primejdiilor mari. Nu mai simțîa decât o pornire oarbă de-a se apăra din toate puterile și de-a abate astfel amenințarea înainte să-l fi atins. Răcnià deci mereu, acoperind glasul căprarului, și se retrăgea cu ochii mereu în ochii lui, înfruntându-l... Cum pășià însă cu spatele înainte, se poticni peste o rădăcină moartă și se rostogoli brusc într'o groapă de zăpadă. Căderea neașteptată îi stinse într'o clipire toată mânia, făcând loc unei spaimे copleșitoare. Acum își dădù seama că nu mai e nici o scăpare și că trebuie să primească, fără zadarnice împotriviri, orice i-ar fi hărăzit soarta. Din fundul gropii, căznindu-se să se scoale, strigă înfricoșat:



— Stai, don' căprar, că viu!... Stai mulcom că viu!

În mintea căprarului încolțise un gând atunci când Ițic se prăbușise. Iși smucise chiar cureaua puștii într'un început de împlinire a gândului hotărâtor. Dar văzându-i bocancii înzăpeziți bălăbănind în aer, îi răsări un râs fugar care-i descrunță sprâncenele și-i goni din suflet ispita.

— Haida-hai! Hai după mine! făcù dânsul pornind înainte fără să-l mai aștepte.

Ițic se ridică din groapă, se scutură de omăt și alergă după Ghioagă mai liniștit, ca și când sdruncinarea i-ar fi risipit grijile...

Deacum mergeau mai iute și înviorați, simțind amândoi c'au scăpat dintr'o primejdie. Căprarului i se deslegă limba și se întinse la vorbă încât Ițic deabià biruià cu răspunsurile. Povesteau însă numai de întâmplări voioase și petrecute de mult, cu ani în urmă, lucruri mărunte ce se înșiră în vieța oamenilor ca niște mărgele ieftine și lucioase pe un fir de ață de călți. Se fereau înadins să se apropie de poarta războiului, parcă aici vieța lor s'ar fi împotmolit într'un noroi cleios din care nu mai sunt în stare să se desfunde. Vorbiau cu glas tare spre a-și

innăbuși gândurile ce nu încetau a clocoti în sufletul lor căutând mereu să le întunece mulțumirea. Din când în când căprarul râdea, dar atât de silit că Ițic se întorcea spre dânsul speriat și începea să râdă și el tot atât de prefăcut...

Pădurea se răria acuma, răsfirându-se în în copaci singuratici, înfipti parcă ici-colo de vreo mână năzdrăvană. Amurgul coborâ nesimțit, mohorînd din ce în ce văzduhul și așternând o ceață cenușie peste albul zăpezii înghețate.

Tăcerea, stăruitoare, înfășură iar din ce în ce pe cei doi soldați. Iar nu se mai priviau și fețele lor iar se mohorau. Mai povestiau ei, dar se pândeau ca doi vrăjmași ascunși. Inserarea le îngreuiă sufletele și le încurajă gândurile negre.

Ițic se uită deseori împrejur ca și când s'ar fi așteptat în fiecare clipă să primească lovitura. Tocmai vorbăria căprarului îi strecură în inimă o prevestire de moarte atât de sigură că, în clipa când ieșiră din pădure, întrebă deodată:

— Ai ordin să mă omori, don' căprar?

Ghioagă își curmă povestea, parcă i-ar fi retezat-o cu o ață subțire, și răspunse fără mirare:

— Eu?

— De ce umbli să mă omori, Ionică? urmă Ițic, acuma plângător ca un copil în fața unui judecător mânios.

Pe fruntea căprarului se ivi îndată o umbră grea. Intoarse capul, își îndreptă arma pe umăr și murmură foarte gros, ca dintr' o groapă:

— Ia taci!...

Pe urmă, peste câteva clipe, iarăș:

— Ia taci!...

Și apoi, aproape la fiecare pas, ostoitor, îngrozit parcă el însuș de glasul său:

— Ia taci!...

Ițic tăcù și puse ochii în pământ, urmând pe căprar cu spinarea încovoiată de povara grijilor. Capul, cu șapca pe ceafă, i se legănă în cadența pașilor. Creierii îl usturau de zigzagul gândurilor împotriva cărora nu găsiă nici o apărare. În suflet i se svârcoliă dorința de-a reîncepe vorba cu căprarul și-i părea rău că l'a întrerupt. Dar Ghioagă pășiă acuma parcă mai abătut ca dânsul, oftând în răstimpuri...

Coborau dealungul unui șir de molifți care, ca o linie punctată, tăiă în curmeziș coasta blândă adormită sub învelitoarea albă.

Se feriau amândoi de amenințarea ce-i privia de pe muchea celui alt deal, dușman. Întindeau pașii dela un copac până la altul. Zăpada înghețată scrâșniă sub bocancii lor atât de tare încât, în tăcerea stăpânitoare de jur-împrejur, întorceau mereu ochii spre frontul vrăjmaș, înfricoșați să nu li se audă mersul. O vale seacă, însemnată de câțiva brazi rari, șerpuiă chiar sub poalele coastei dușmane, care se îngustă îndepărtându-se până ce se împreună cu șirul de molifți.

Ițic Ștrul, moleșit de gânduri, își ascultă și-și numără pașii și se uită tot mai curios împrejur, căznindu-se să recunoască locurile. Astfel se pomeni încetul cu încetul cuprins de un simțimânt straniu de încredere. Vedeă că se apropie mereu de liniile inamice și aceasta îi înfiripă puțină nădejde. Dacă mergi spre dușman, înseamnă că mergi în patrulare — își amintiă dânsul din bruma de teorie ce i-o băgase în cap la cazarmă în Fălticeni. Atunci poate că numai o frică neroadă i-a stârnit toate închipuirile?... Gândul c'ar putea fi așa, îi strâmbă fața într'un zâmbet de fericire nemai simțită niciodată.

Eră mai liniștit și totuș își dădeă seama în adâncul sufletului că liniștea caută doar

să-i adoarmă presimțirea și să-l înșele. Pe când se legănă în speranțe de bine, simțiã lãmurit cã sbuciumãrile dureroase îi fierb neîncetat în creieri și cã nu-l mai chinuesc numai pentrucã peste ele s'a înțelenit o pojghițã subțire de nepãsare pe care se poate plimbã în voie închipuirea de mulțumire... Groaza cea mare i se ghemuise într'un colț ascuns al sufletului, ca o fiarã la pândã. O simțiã cum clocește acolo, gata în fiecă clipã sã se nãpusteascã... Și, cu toate acestea, o seninãtate ametițoare îl ademeniã. Iși aduceã aminte de-acasã și credeã cã, dupã isprava de-acuma, locotenentul trebuie sã-i dea învoirea râvnitã de-atãta vreme. I s'ar cuveniã douã sãptãmâni cel puțin, dac'ar fi pe dreptate, dar s'ar mulțumi și cu opt zile. Barem sã-și mai vazã nevasta și copilașii... Ce bucurie când va bate seara la ușa tinzii: «Cine-i?»... «Hai, deschide, cã-s eu, Ițic!»... Incepù sã-și împartã zilele și chiar ceasurile ca sã nu rãmânã nici o clipã neîntrebuințatã bine... Intãia zi... a doua... a patra... Dar încã de-ar aveã și medalia?... Ei, poate cã se mai îmmoaie și locotenentul acuma... La urma urmelor nu-i așã de hain nici locotenentul cel nou, numai sã știi cum sã-l iei...

Ajungeau în vale... Coasta dușmană era piezișă ca o râpă și atât de aproape că închidea zărea ca un zid. Șirurile de copaci se împreunau într'o rămășiță de pădure de brazi bătrâni, cu crengile groase pe care zăpada dormia sgribulită.

Sosiră în pădurice. Căprarul se oprî lângă tulpina unui brad foarte gros, cu coaja crestată și mîzgălită de rășină. O rădăcină, cârligată ca o laviță, se ridică din pămînt peste stratul de zăpadă. Ghioagă curăță omătul cu patul puștii și se așeză încet și obosit. Ițic se pironî în fața lui întrebător, cu o încredere veselă în ochi, suflând greu. Apoi, cum Ghioagă se încăpățână în tăcere, îi zise zâmbind:

— Am ajuns, don' căprar?

Căprarul însă nu răspunse. Printre tulpinile copacilor se uită spre poziția vrăjmașă, măsurând parcă depărtarea din ochi...

După un răstimp, Ițic întrebă iar, tot zâmbitor:

— Mi se pare că suntem chiar în fața companiei noastre?

Acum căprarul întoarse repede privirea la dânsul și zise:

— Bine zici... Uite colo...

Și arată cu mâna în zare, a lene. Ițic nu vedeà nimic. Coasta lină și netedă se întindeà ca o coală de hârtie, dar se topià în ceața înserării. Rămase cu ochii pierduți, doritori, gândindu-se c'ar fi bine, la întoarcere, să nu mai ocolească, ci să meargă drept peste câmp, să ajungă mai repede la companie...

Tăcerea se coborî între dânșii iar ca un gard viu.

Apoi, într'un târziu, căprarul rosti cu glas moale:

— Ei, măi frate Ițic, până aici te-am adus eu... De-aici încolo poți să te duci și singur...

Soldatul tresări, parcă l'ar fi înțepat cu un ac. Se uită la căprar, zăpăcit, și deabià peste câteva clipe bâlbâi:

— Da unde să mă duc, Ioane?

— Dincolo...

Căprarul îi arată din cap linia vrăjmașă și apoi își odihni asupra lui o privire caldă, care îndemnă pe Ițic să întrebe iar, mai nedumerit:

— Adică de ce să mă duc, Ioane?

Pe Ghioagă însă întrebarea aceasta îl înfuriă că și când i-ar fi sgândărit în suflet

o neliniște deabiã mulcomită. Privirea i se făcù rece și glasul ameninșător:

— Ce mai îți bați gura de geaba? Bucură-te și pornește, altminteri...

Îțic se agățã în neștire de cuvântul din urmă, ca de o funie mântuitoare, și-l repetã chinuit:

— Altminteri...

Și roști atât de straniu cuvântul, încât căprarul se înmuieã îndată, fără să-și dea seama de ce, și bolborosi ocrotitor:

— Altminteri...

Acuma Îțic Ștrul simți deslușit că groaza a izbucnit din ungherul ei și i s'a revãrsat în toate tainițele sufletului ca o otravã fără leac. Știã că în câteva clipe îl va doborî și totuș nu se putù oprì să nu mai încerce o amânare... Iși rãzimã arma de tulpina copacului, se așezã lângã căprar, îi apucã dreapta cu amândouã mâinile și gura începù să-i torãie foarte repede, înfricoșat să nu scape prilejul de a-i spune tot, înainte de fi prea târziu:

— Nu mă lãsã, don' căprar!... Cum să mă duc eu acolo, Ionicã?... Nu pot, Ionicã? Nu ți-i milã de mine? Ori măcar de nevastă-mea și de bieții copilași! Acolo mă



omoară dușmanii, Ionică! Mă omoară... mă omoară!...

— Nu te omoară, de-asta să n'ai grije — mormăi Ghioagă întorcând capul ca să nu mai vadă ochii în care spaima jucă nebu-nește — că doar deaceea te-am adus până aici, aproape... Nu vezi? Ridici mâinile 'n sus și urci coasta încet. Nu te atinge nimeni dacă nu mergi cu gând rău...

Soldatul sări în picioare ca mușcat de șarpe. Aruncă priviri înflăcărâte de o mânie bruscă, parcă numai acuma ar fi înțeles gândul căprarului.

— Apoi dacă-i așa, bine că știu, că nu mă mișc de-aici nici mort! Lasă c'am pri-ceput eu ispita, că nu-s prost... Vrei să mă faci dezertor, ai? Mă mir că nu ți-i rușine, Ionică! Incaltea de nu ne-am cunoaște de-acasă... Rău îți șade, Ionică, zău așa! Adică ce ți-am greșit eu ție de umbli să mă dai dezertor? Nu ți-ar fi milă să-mi lași familia pe drumuri și să mă faci și pe mine să nu mă mai pot întoarce acasă niciodată?... Ei, iacă eu nu vreau să fiu dezertor! Nu vreau și nu vreau!...

Căprarul îl ascultă liniștit și pe urmă îi zise tot blând și domol:

— N'oi fi vrând tu, dar de ce ți-e frică nu scapi!

— Mînti! strigă Ițic întărîtat de glasul moale al căprarului.

— De geaba nu vrei tu, că tot dezertor ești — zise iar Ghioagă.

— De ce să fiu, dacă nu vreau să plec? Eu nu-mi fac datoria? Nu lupt eu ca ori și care?

— Așa-i, măi Ițic, dar eu n'am ce-ți face... Crede-mă, măi frate! Ordin! Auzi? Ordin dela don' locotenent... Uite-acù tu nici nu mai ești în compania noastră. Raportul a plecat de azi dimineață: Ițic Ștrul, dezertor...

Ițic ridică ochii în sus, desnădăjduit. Intrebarea «de ce» îi sfâșia creierii fiindcă nu găsiă nici un răspuns mulțumitor. Iși dădea seama că e pierdut și știința aceasta îi stîneniă gândurile. Căută în minte vorbe de răsvrătire sau măcar de apărare și nu mai află decât o îngăimare nătângă, prostească:

— Nu vreau... Nu vreau...

— Ba să vrei, măi frate Ițic — îi zise căprarul aproape în șoaptă. Trebuie să vrei, că altfel nu se poate... M'am gândit și m'am frămîntat deajuns toată calea până aici și vezi bine că nu se poate altfel...

— Ce-am greșit, Ionică, păcatele mele? izbuti Ițic să se scâncească iar, mai toropit.

— Parcă eu pot să știu?... Nu-s eu de vină, Ițic, vezi tu bine... Mie don' locotenent mi-a ordonat să...

Ghioagă își curmă vorba speriat de ochii soldatului care se făcuseră mari, parc'ar fi vrut să-i sară din cap.

— Să mă omori? stăruî Ițic.

— Să te omor! făcù stins căprarul. Și să te îngrop, să nu ți se mai afle nici o urmă... Acù vezi bine, măi Ițic, vezi bine că nu te mai poți întoarce înapoi... Vai de sufletele noastre!...

Urmă o tăcere lungă. Ițic privi încremenit buzele căprarului pe care-și cetia osânda, iar Ghioagă stătea cu gâtul întins, cu ochii țintă la dânsul ca și când ar fi așteptat un răspuns care să-i ușureze inima... Frigul se îmmuiase. Din cer cerneau, în legănări leneșe, fulgi ușori de zăpadă ca niște petece de hârtie...

Apoi deodată o troznitură zguduî tăcerea, urmată de un șuerat ascuțit. Sgomotul parcă trezi din somn toată firea. Un vânt subțire se porni îndată, răsucind în văzduh fulgii și desmortînd crengile bradului

sub care înlemniseră cei doi soldați. O cracă uriașă, ce se întindea deasupra lor ca o aripă grea, se clătină puțin, fără ca zăpada înghețată pe ea să se stârnească...

Ghioagă se urni greoi, își săltă arma pe umăr și șopti:

— De-acù eu mă duc... Mi se pare că ne-au zărit cei de dincolo și trag după noi... Rămâi cu Dumnezeu, Ițic!

Ii luă mâna asudată și i-o strânse ușor.

Ițic Ștrul tresări ca deșteptat dintr'un vis urît și se agăță de mâna căprarului, murmurând:

— Nu vreau... nu vreau...

Glasul îi eră scaldat într'o durere atât de mare că Ghioagă, spre a-și ascunde mila, se răsti deodată la dânsul:

— Să nu mă amărăști omule, că pe urmă-i mai rău!... Eu te învăț cum să scapi și tu mă ții aici să m'apuce noaptea... Ia seama!

Iși smulse mâna și se depărtă câțiva pași.

— Să nu te puie ceasul rău să te întorci înapoi, Ițic, că mă bagi și pe mine 'n năpastă, iar tu tot nu scapi... Noapte bună!...

Pornî singur pe calea pe care au venit amândoi, cu capul în pământ, cu inima ca plumbul. Iși făcù cruce de mai multe ori

până să-și simtă sufletul ușurat. Atunci își zise, oftând adânc:

— Mulțumesc Doamne că m'ai îndreptat să mă feresc de păcat... L'aș fi avut pe suflet toată viața... Bietul Ițic!...

Se uită înapoi fără să-și înceteze mersul. Ițic stătea în acelaș loc, nemișcat, cu un braț întins ca o chemare mută.

Căprarul se micșoră din ce în ce până-l înghiți întunerecul care se îngroșă văzând cu ochii...

Un foc de pușcă izbucni iar. Ițic se cutremură și se întoarse spre coasta dușmană. Făcù un pas și se oprì îngrozit, murmurând:

— Nu vreau...

În mintea lui erà un vâlmășag cumplit. Nici nu mai îndrăznià să încerce să aleagă vreun gând din miile de frânturi ce se svârcoliau fără sfârșit. Sufletul însă îi erà plin de o încăpățânare dârză, din care izvorà neîncetat murmurul: «Nu vreau»... Înălță ochii spre cer așteptând parcă deacolo mântuirea. Deasupra capului său innegria, nemișcată, craca uriașă, în stare să țină lesne orice povară. Și deodată toate gândurile lui se agățară de creanga ademenitoare...

Întunerecul creșteà mereu, îmbrăcând tot pământul în haină de doliu. În bezna grea

Ițic se căzni mult până să-și petreacă curelele peste creanga neclintită și până să-și potrivească bine lațul pe gâtul lung, cu pielea roșie și presărată cu pistrui. Craca pârâi puțin peste svârcolirile lui, iar vântul, din ce în ce mai furios, îl suci și-l învârti toată noaptea...

Dimineța sosi târziu, însoțită de împușcături tot mai dese. Ninsoarea încetase. Soarele se ivi într'o spărtură de nouri, aprinzând mii de curcubee pe câmpurile înzăpezite.

Ițic atârna sub creanga nemișcată, ca un viteaz în poziție reglementară. Doar că în loc de capelă aveà un strat de zăpadă proaspătă peste părul sbârlit și că bocancii erau despărțiți de pământ cu vre-o două palme. Ochiul lui umflați și ieșiți din orbite priviau și acuma speriați în zare spre tranșeele companiei. Lumina albă însă îi sărută fața învinețită, ștergând urmele suferințelor și netezind cutele imputării...

În văzduh, peste capul lui Ițic Ștrul, războiul vâjâia mai furios, mai nesăturat, ca o uriașă pasăre de pradă...

---

## H O R A M O R Ţ I I

Două zile și două nopți Ion Haramu nu s'a clintit din colțul vagonului. Ghe-muit pe raniță, strângând pușca în brațe, stă îngândurat și posomorît cu capul în pământ. Numai rareori își ridică ochii, în care s'a înfipt o spaimă cruntă de ceva necunoscut și îngrozitor, și se uită împrejur nedumerit. Suflă greu, ca un dobitoc beteag, în creieri îi vuesește un gând chinuitor și neconținut bolborosește:

— Am să mor în bătălie... Am să mor...  
Mor...

Buzele-i sunt crâmpoțite și gâtul uscat, iar pe tâmple i s'au brăzdat pârâiașe de sudori pe care oricât le șterge nu seacă.

Dar trenul nesfârșit uruie într'una și roțile grele scârțâie asurzitor. Locomotivele pufnesc ca niște balauri și scuiță nouri năpraznici de fum care se vâlmășesc și se împrăștie în

văzduhuri. Și în duduitul mașinilor se amestecă jalnic chiotele și cântecele ostașilor trudiți, ca behăitul unei turme de oi dusă la zalhană.

Vreo patruzeci de oameni sunt îngrămădiți într'un vagon de vite. Mai toți se împulzesc la ușa deschisă parcă ar vrea să-și ia rămas bun dela câmpiile, satele, dealurile, pădurile ce se clatină și se încovoie din goana trenului. Cu șepcile împinse pe ceafă sau trase pe-o ureche, cu fețele supte și umezite de nesomn, soldații totuș cântă răgușiți, lungind și tremurând vorbele. Doar câțiva sforăie nepăsători, chirciți printre rațiile și armele așezate pe lângă pereți.

Haramu se freacă la ochi cu pumnii. I se pare că visează un vis rău și iarăș murmură:

— Am să mor... Am să...

Apoi cântecele încetează. Oamenii izbucnesc în râsete neroade, urlă, se uită unii la alții ca și când nu s'ar mai fi văzut de mult, pe urmă și deodată tac toți, parcă li s'ar fi stins glasul. Din celelalte vagoane se aud jelaniile târăgănite, strigătele mulcomite de bocănitul roților... Tăcerea se înțelenește și, în aerul îmbâcsit de nădușeală, se scoboară presimțirile stăpânite și apasă ca niște



pietre de moară pe sufletele pornite în gura morții. În ochii tuturor tremură o întrebare. Creierii se frământă căutând un răspuns pe care nu îndrăznesc să-l găsească...

Un căprar spătos și înalt cât un munte, cu ochii mici, sfredelitori, rămași în fundul capului, cu o mustață subțire bălaie și cu fălcile ieșite înafară, rupe liniștea:

— Ziceți feciori!... De ce-ați amuțit, mă?... Înainte, înainte!

Vreo trei vlăjgani, foarte sfioși, râd înfundat. Vasile Fodor din Măgură, cu un cap de veveriță, strigă pițigăiat:

— Că bine grăești, Boroile... Cum taci, cum te cuprind grijile și dorurile... Că zău așa, măi oameni de treabă!

Și începe brusc, cu glas subțire și scâncit, o doină.

— Așa, Fodore! — mormăie căprarul arătându-și dinții.

Fodor întinde gâtul și urlă mai înfocat, iar ceilalți, unul după altul, îi țin hangul cu ochii pe dos.

Inserarea se strecoară pe nesimțite în vagon. Cerul s'a încenușit și a început să se amestece cu pământul aburit. Amurgul învăluie pe ostașii cântăreți și-i subțiază.

Boroiu mai ascultă o clipă doina, pe urmă se întoarce și-și rotește privirea parcă ar căuta pe cineva. Zărește în colț, pleoștit, pe Haramu, îl măsoară lung cu ochii stranii și-i strigă batjocoritor :

— Tu ce clocești, Haramule?

Haramu ridică fruntea, se uită, nu pricepe și tace.

— Ești posomorât, ai? zice iar Boroiu apropiindu-se rânjind și oprindu-se dinaintea lui cu mâinile încrucișate la spate.

Fața lui Haramu e gălbejită de tot. Mustățile rari i s'au sbârilit speriate, ochii turburi parcă se opintesc mereu să iasă din orbite, nasul i s'a subțiat și i s'a lungit, iar cutele în jurul gurii s'au adâncit și s'au îmulțit. Se uită țintă la căprar și izbucnește cu glas spart și hârâit :

— Apoi ție ți-i lesne să batjocorești... Ție ce-ți pasă, ori că trăești, ori că te prăpădești!... Dar eu am copii și moșie și nevastă!

Simte că i se umezesc ochii. Se oprește puțin, îngHITE în sec și apoi urmează :

— Și-mi rămân copii pe drumuri... Și nevasta rămâne...

Nu isprăvește, ca și când i-ar fi frică. Iși aruncă privirea la Boroiu, cercetător. Mai bâlbâie ceva neînțeleș și tace. Capul

îi cade pe piept. Incepe să geamă. Un soldat, care tocmai căută să-și ștergă somnul din ochi, se uită morocănos la Haramu, înjură, se întoarce pe cealaltă parte și adoarme repede bombănind.

Boroiu a rămas cam uluit. A avut o tresărire, i s'au încleștat pumnii, fără să vrea. Dar îndată s'a potolit și zice:

— Taci, bre, nu te teme... Nu mori...

— Am să mor, Boroiule! răspunse Haramu apăsător. Simt eu bine c'am să mor...

— Eu nu mor! murmură căprarul încruntat. N'am să mor!... De ce să mor?...

Se așează și el lângă Haramu, își scoate șapca și se scarpină în cap. Celălalt îl privește cu coada ochiului, necăjit și nu mai deschide gura. Amândoi tac, duși pe gânduri...

Sunt dintr'un sat, de pe valea Someșului și se dușmănesc de vre-o șase ani, de când Haramu s'a însurat cu Ileana, fata Paraschivei și a lui Grigore Bulbuc. De atunci Boroiu nu are hodină, dar nici Haramu și nici Ileana.

Boroiului i-a fost dragă Ileana și Ilenii i-a plăcut Boroiu. Împreună erau la horă și nedespărțiți în zile de sărbătoare, iar în zilele de lucru făceau ce făceau și mereu se întâlneau.

Dar a venit vremea de a trebuit să plece la oștire.

Ileana a plâns, l'a petrecut până 'n hotare și i-a făgăduit și s'a jurat că-l va aștepta. Mai bine moartă decât să nu-l aștepte și să se mărite cu altul.

Și Boroiu a plecat liniștit în Bosnia și deacolo i-a scris carte Ileenii, iar Ileana i-a răspuns bucuroasă și cartea ei eră scrisă cu cerneală roșă și pătată cu lacrimi fierbinți.

După un an Boroiu a venit acasă, de Crăciun, o săptămână. Eră mândru, și aveà două stele albe pe guler: îl făcuse căprar. Eră fecior dezghețat Boroiu, isteț, săritor, muncitor. Tot satul s'a mirat de el și l'a coplesit cu întrebările și l'a ascultat cu gura căscată cum vorbià în limba bosniacilor și cum povestià de câte-a dres și a pățit. Și Ileana se lipià de el ca o pasăre înfricoșată și-l privià rugătoare. Boroiu însă n'a băgat de seamă tremurările fetei, ori, de le-a simțit, nu le-a înțeles. Și nici nu a îndrăznit nimeni să-i spună și să-i deschidă ochii că Ion, feciorul lui Alexe Haramu, cel putred de bogat, se ține scai de Ileana și vrea s'o ia de nevastă în ruptul capului.

Apoi Boroiu s'a dus iar în Bosnia și n'a mai venit până peste doi ani și nici cărți n'a mai pri-

mit dela Ileana. Și atunci a găsit pe Ileana măritată cu Ion Haramu și cu un copil în brațe.

Când a văzut-o Boroiu așa, într'o diminuată, pe ulița cea mare, a scuipat-o în obraz. A înțeles însă îndată, din ochii ei plânși, că nu-i ea de vină.

Și, încetul cu încetul, a aflat pe urmă tot. A aflat dela oameni că Ileana s'a împotrivit cât a putut, că l'a purtat cu vorba pe Haramu un an de zile, că în sfârșit a simțit-o tatăl său cu viclesug și a început s'o bată și a bătut-o până a îmmuiat-o. Baba Firoana, moașa satului, i-a povestit că Ileana într'un plâns o duce cu Haramu și i-a mai povestit cum o snopea tatăl său și cum îi strigă: «Îți trebuie Boroiu, hai?... Pe Boroiu-l aștepți?... Na, blestemată! Na, rapandulă!... Vrei calicie, vrei sărăcie, ai?...» Și zice că mereu țipă, să audă tot satul: «Ori te duci după Ionică, ori îți sucesc gâtul!»... Lui Ionică i-a dat bătrânul Haramu șaptesprezece locuri, o tablă mare de pădure, trei perechi de boi ungurești, nu știu câți cai, două vaci șvaițere și o turmă întregă de oi, și casă de piatră în sat și alte două case la câmp.

Totuș Boroiu nu i-a făcut nici o impu-tare. Simția că, dacă ar vorbi despre Ileana

cu Haramu, nu s'ar putea stăpâni și l'ar omori. Boroii avea un pumn cât un maiu, iar Haramu era slab și jigărit ca o mârtoagă nemâncată.

Vorbiau când se nimeria. Haramu se simțea vinovat și mereu căuta să-l îmblânzească. Odată i-a îmbiat pe sora-sa de nevastă și i-a spus că-i dă șase locuri, și o casă și o pereche de boi... Boroii însă l-a privit drept în ochi și i-a răspuns tare, ca să-l audă bine oamenii din cârciumă:

— Eu nu mă mai însor, Ioane... Rămân holtei cât oi trăi!...

Haramu a priceput și a tăcut...

Așa a trecut vremea. Așa au trecut șase ani.

Când a venit porunca împăratului să pornească bărbații la războiu, tot satul s'a bocit, numai Boroii s'a bucurat. De moarte nu-i era frică, iar de ce lăsa acasă nu-i părea rău. Era singur cuc, cu inima deșartă și fără nici o nădjede.

În ajunul plecării însă s'a pomenit cu Ileana.

— M'ai iertat? a întrebat femeea cu ochii plini de lacrimi.

— Te-am iertat — a răspuns Boroii, cu capul în piept.

Ileana ar fi vrut să mai vorbească și n'a îndrăznit. A stat o vreme ștergându-și palmele pe șolduri, mișcând gâtul și așteptând un cuvânt de îmbărbătare. S'a întors spre ușă și deabiă atunci i-a venit graiul.

— Iartă-l și pe dânsul — a zis cu glas moale. Ai grije de el și ocrotește-l și nu lăsa să-mi rămâie copii fără tată.

Boroiu a văzut-o, pe sub sprâncene, cum tremurà de rușine și într'un târziu i-a spus aspru:

— O fi cum o vrea Dumnezeu, Ileano!

S'au despărțit fără să-și dea mâna și fără să se privească. Și totuși în sufletul lui Boroiu s'a strecurat o rază de nădejde. Se sfià să-și mărturisească gândul ce-i încolțise în minte. Căutà să-l alunge și se prindeà mereu mângâindu-l. Simțìa că i-e și mai dragă Ileana, deși a făcut trei copii cu Haramu. I-e dragă. Și simțìa acuma că se bucură când vede pe Haramu svârcolindu-se cu gânduri de moarte.

Acuma Haramu geme într'una și îl aude cum băiguesc:

— Am să mor... Am să...

Boroiu răsuflă adânc, își sgâlțâe scurt mustața și șoptește:

— De moarte să nu-ți fie frică, Ionică!...  
Moare cui i-e scris să moară!...

— Eu am să mor, Boroiiule! găfâie Haramu stins.

Căprarul își înnăbușe o părere de bine, se rușinează și tace. Ascultă o bucată de vreme cum chiue Moise Tripa, la ușă, cu picioarele spânzurate afară, foarte răgușit, cum râd ceilalți și tropăe din bocanci, cum troznesc roțile neîncetat ca un șir de ciocane mici pe o nicovală uriașă. Dar îndată aude glasul lui Haramu:

— Barem să știm unde ne duce, Boroiiule?...

— Unde vrea împăratul — zice căprarul și adaugă, mai târziu: Tu să te ții după mine, Ionică, auzi?

— Aud, aud...

— Că de mine nu se agață moartea...

Haramu întoarce brusc capul spre Boroiiu, căutând să-i vadă fața. Nu se vede nimic. Dar respirația i-o simte, grea, liniștită, și ceva ce-i aleargă prin suflet, îi răscolește inima, îi furnică prin sânge și-l încremenește. I se pare că o mână aspră nevăzută i se înfige în gât și-l strânge fără cruțare. I-e frică de omul acesta care nu se teme de moarte. Iși



aduce aminte de Ileana, de copii, de Boroiiul de altădată...

— Are suflet bun Boroiiu... Dacă n'a zis el nimic atunci!... Acu-s altele... Acù Doamne ferește!...

S'a înnoptat deabinelea.

În ușa vagonului nu mai sunt decât vre-o trei-patru întârziți. Cântecelile au conținut. Soldații s'au trântit pe jos și vorbesc încet, parcă le-ar fi teamă să nu turbure odihna cuiva. Printre șoapte se amestecă oftări prelungite și, dintr'un vagon îndepărtat, străbate o melodie tristă, stingheră întreruptă de șgomotul roților și al locomotivelor. Stâlpii de telegraf însemnează grăbiți câte-o dungă neagră pe crâmpeliul de cer vântat închis ce privește blând, cu ochi de stele tremurate, la ostașii îngândurați.

Suspinele și gemetele umplu toate vagoanele. O groază ascunsă a pus stăpânire pe sutele de oameni ce merg unde-i duce o mașină neroadă... Toți ar vrea să doarmă, să uite ceea ce este și să viseze ceea ce dori să fie. Și somnul nu vine...

Sute de oameni, ruți de osteneală, stau cu ochii mari, holbați, scrutând întunerecul, vrând să pătrundă o taină de nepătruns. Și

în sute de priviri înfiorate care se încrucișează, se ciocnesc și se îmbrățișează, se sbate aceeași presimțire dureroasă...

Un ostaș începe să se svârcolească, sare deodată drept în picioare și se repede, țipând de groază, spre ușa vagonului. Ceilalți îl opresc speriați și-l mulcomesc.

— Opriți-l, mă, că sare din tren!

— Nu-l lăsați, feciori!

Se face un sgomot ca și când intră dihorul într'un coteț cu găini. Toți se înghesue spre cel îngrozit, îl mângâie cu vorbe potolite... Trece un dram bun de vreme până ce se așterne iar tăcerea, mai apăsătoare, mai chinuitoare...

Haramu mormăe o rugăciune și se necăjește că nu și-o aduce aminte. O rugăciune pe care o spune în fiecare seară, în copilărie, și dela care acuma nădăjduște îmbărbătare și izbăvire... Din când în când întoarce capul îngrijorat, spre Boroiu care pufnește rar alături. Simte că Boroiu e liniștit și aceasta îl neliștește. Se gândește din ce în ce mai mult la Ileana, gândindu-se la Boroiu, și se învinovățește. Ii vine să ceară iertare lui Boroiu și chiar deschide gura să vorbească, dar se răzgândește. Mai bine să rămână toate cum sunt!

Și căprarul se simte atât de bine, parcă s'ar duce la bâlcu sau la șezătoare...

În spre miezul nopții soldații adorm frânți de gândurile negre. Și prin somn oftează des și numai rareori râd sau se vaită.

Trenul urue întruna. Locomotivele sforăie obosite. Pământul aleargă pe lângă vagoane... Cerul zâmbește ca o mamă iertătoare...

Apoi, undeva, mașinile se opresc scârțâind sfâșietor. Toate vagoanele dorm, numai locomotivele slobod puhoae de aburi pe nările de oțel. E o liniște grea ca și când lumea întreagă ar fi încremenit sub povara întunerecului.

Deodată un țipăt răgușit de goarnă spintecă tăcerea. Un murmur uluit răspunde din vagoanele deșteptate, prin care trece ca un fior.

— Muscalii!... Muscalii!

Un plutonier strigă aspru în fiecare ușă:

— Cinci minute!... Alarma!... Cinci minute!...

Sgomotul în vagoane se ațâță: zăngănit de arme ciocnite, pârâit de ranițe aruncate în spinare, înjurături repetate printre dinți, gemăte zadarnice. Un ofițer gros, mustăcios,

gâfâie supărat printre șine, zdrăngându-și sabia:

— Trompet! Boule! Nu se sună în apropierea dușmanului!

Un pâlc de ofițeri somnoroși, zgribuliți, își pocnesc oasele pe peronul gării care, cu cele două geamuri luminoase, privește nepăsătoare, tăcută în noapte, parcă nici n'ar vrea să vadă ce se petrece. Porunci grăbite se desprind din sgomotul turbure, și comenzi scurte, tăioase.

Pe urmă un nou semnal de trâmbiță sgudue somnul nopții, în ciuda ofițerului gros care-și astupă urechile înjurând. Pe urmă un tropot prelung ca și când s'ar încinge o horă uriașă. Și repede companiile își încheie rândurile în fața vagoanelor goale, ca niște guri lacome din care pufnește un miros greu de om.

— Intrăm în horă, Ionică... intrăm! șoptește Boroiu ca să nu-l audă ofițerul care se plimbă nervos prin fața plutonului, tremurându-și sabia și căscând des.

Haramu tresare. N'a înțeles vorbele lui Boroiu, dar simte că i-e frig. Un vântișor slab, umed, începe să bată... Pornesc pe-o ulicioară strâmtă, noroioasă...

— Se vede c'a plouat pe-aici — se gândește Haramu. Pe la noi erà cald când am plecat...

Cel din spate îl calcă mereu pe bocanci. Haramu se supără. Cine-o fi? Nu-l vede. Boroiu e lângă dânsul. Ii aude pașii apăsați, grei. Ii cunoaște.

I se pare că trec printr'un sat. Niște câini hămăe când mai departe, când mai aproape. Un ochiu de lumină galbenă, sfioasă, pâlpâe o clipă și adoarme iute. «E un sat... Da, da... Un sat».

Au mai mers puțin și pe urmă s'au oprit.

— Acù ce mai așteptăm? zice Haramu îngrijorat. De ce nu ne ducem la bătaie?... De ce?

Nu răspunde nimeni. Toți se trântesc în șanțurile șoselei. Pe drum rămân doar piramidele de arme și ofițerii cari par niște stafii urâte. In zare, pe cer, se frământă nouri bolbocați, negri, amenințatori. Stelele acuma plâng înfricoșate și împuținute. Șoseaua albește în beznă parc'ar fi de argint vechiu. Se aude cântecul harnic al unui cocoș, apoi mai multe pe rând, răgușite, subțiri, furioase ca un concert. Un greer spăimântat țârâe scurt și des. Frunze uscate zurue împrăștiate de vânt...

Haramu șade cu fața 'n sus nemișcat, cu ochii la cerul mohorât, prăpădit de gânduri. Un miros de pământ jilav îi gădilă nările și-i amintește de-acasă. Și deodată parcă nu mai vede cerul acesta străin și nu mai aude sgomotele acestea străine. Parcă e în Prislop... Pe ulița cea mare căscioarele sărace se pitulează rușinoase după gardurile dărăpănite de nuele... Numai casa lui de piatră se înalță trufașă cu acoperișul de tinichea roșie... Intră în ogradă mulțumit... Vitele rumegă leneșe și-l privesc lung... Sluga somnoroasă scoate apă; cumpăna fântânii scârțâe... In tindă găsește pe Ileana, plânsă, cu băiețașul cel mic în brațe, pe vatră. Focul dudue și flacăările fâlfâie și răspândesc o căldură moleșitoare... In patul răscolit, desveliți, dorm copii amândoi, și Toderăș râde prin somn...

Haramu se cutremură înfrigurat, își trece mâna peste ochi și oftează adânc...

— S'a isprăvit... Am să mor — se gândește dânsul îndată cuprins de frică. In suflet simte un gol mare, atât de mare parcă cineva i-ar fi smuls, pe nesimțite, toate măruntaele. Și de jur-împrejur se întinde și stăpânește acelaș gol nesfârșit, ca și când toată lumea s'ar fi sfârâmat și-ar fi rămas el singur, înfricoșat și îndurerat.

Sublocotenentul, un sas lung, roșcovan, cu glasul lung, adună plutonul într'un pâlc. Vorbește stricat românește. Vrea să fie energic dar vocea-i tremură.

— Inamicul e aproape, feciori!... In curând primim botezul de sânge... Fiți bărbați! Românii-i vitează... Fiți români!...

Soldații ascultă tăcuți, cu gura căscată, parcă n'ar pricepe. Și sublocotenentul vorbește mereu. Impăratul... români... muscali... dușmani...

Pe urmă vine în goana calului un ofițer. Spune ceva colonelului cu glas foarte tare, ca și când ar fi speriat, în nemțește. Oamenii nu pricep. Ofițerul strigă mereu, întoarce calul și se face nevăzut. Comenzi răsună grăbite. Toți oamenii își fac cruce deodată, ca de poruncea. Pe urmă picioarele pornesc și șoseaua parcă se clatină sub bubuitul pașilor.

Drumul cotește când încoace, când încolo, urcă povârnișuri, trece prin câteva sate. Prundișul e proaspăt și scârțâie sub tălpile bătute cu cuie. Ostașii merg tăcuți, parcă s'ar duce la înmormântare. Numai ofițerii mormăie uneori: «Curaj, copii!» Dar și glasul lor sună a pustiu și se stinge fără ecou.

Haramu își târăște picioarele și privește în toate părțile căutând ceva, nici el nu știe ce?... S'a făcut ziuă. Soarele însă nu se arată: norii cea dela răsărit îl țin încătușat. Haramu simte într'una golul în suflet. Fruntea îi arde. Fața-i e ca varul și pe buze îi joacă un zâmbet.

— Pe-ăici au cules bucatele — zice dânsul către un soldat care deasemenea cercetează miriștile și porumbiștile.

— Alți oameni, altă țară, alte obiceiuri — răspunde acela clătinând gânditor din cap.

— Ehe, ce bucate frumoase mai aveam pe la noi!... Acù o să le strângă ciorile!...

Haramu râde amar. Ostașul râde și iar dă din cap.

Deodată Fodor, cine știe cum, iese din rânduri și începe să joace bărbuncul, chiuind ca un nebun. Toată compania izbucnește într'o veselie sgomotoasă, iar Haramu îl îndeamnă înviorat brusc:

— Nu te lăsà, Fodoree!

Merg mereu, merg mereu... Soarele a rămas în urmă... Tălpile ustură fripte... Cine mai știe de câte ceasuri merg mereu?...

Șoseaua taie o vale largă ca o groapă uriașă. Compăniile se opresc puțin și se dau la oparte să facă loc unui șir lung de căruțe încărcate



cu lăzi albe, grele, cu semne roșii. Vizitii șed nepăsători, cu luleaua în gură. Un ofițer călare se învârtește într'una pe lângă căruțe, înjurând în gura mare și amenințând cu o cravașă ruptă.

— Munițiile! șoptește Boroiu și în ochi are o sticlire de veselie ciudată.

Tocmai când trece convoiul se aude un mormăit îndepărtat, prelungit, înăbușit. O tăcere adâncă urmează. Numai scârțâitul roților neunse turbură căldura mocnită. Toți ochii se ridică întrebători, cercetători, spre răsărit.

— O plouă! suflă Haramu într'un târziu.

— Tunurile! răspunde Boroiu cu aceeași veselie stranie în privire.

Haramu se uită la el neîncrezător. Râde și-i desvălue dinții ca un câine supărat. Glasul îi tremură:

— De-acù începe... Bine că începe!...

Acuma coloana urcă un povârniș. Mormăitul tunurilor slăbește. Gâfâitul ostașilor se întetește. Urcă mereu, urcă mereu...

Pe creasta dealului însă parcă s'ar fi deschis deodată o fereastră: bubuiturile cutremură văzduhul. Oamenii se închină fără să vrea și-și feresc capul.

In față se desfășoară o vale lină, largă, nesfârșită. Departe, departe, în fund, albăstrește un șir dințat de coline. Valea toată parcă e o hartă uriașă întinsă pe o masă uriașă. Intr'un verde spălăcit șerpuesc drumuri albe. Ici-colo pete vinete de păduri și de tufișuri. Apoi fâșii mari de semănături galbene. Și, resfirate la întâmplare, vreo câte-va sate cu casele încremenite de frica tunurilor ce nu mai conțin... Departe, în stânga, arde un sat și fumul se înalță până în cer. Drept înaintea alt sat e învăluit într'o mare de fum cenușiu-gălbui din care se ridică uneori vârtejuri negre, atunci când bufnește în grămada de ruine câte un obuz rătăcit. Mai departe, foarte departe, arde câmpia. Fumul se tăvăleşte pe pământ și se clatină ca un bețiv plecat la plimbare.

Compăniile cotesc la dreapta pe-un drum îngust, împrejmuț de plop deși. Și merg mereu...

Iar trec printr'un sat. Pe uliță stau înșirate vreo douăzeci de căruțe pline de paie. Pe brațul vizitiilor e crucea roșie. Pe turnul bisericii fâlfâie un steag mare alb cu crucea roșie. Un doctor foarte tânăr ține mâna la cozoroc și zâmbește vesel, aruncând din când

în când vorba: «Gata»! BoroIU nu se poate oprî să nu lămurească pe Haramu, privindu-l drept în ochi parc'ar vrea să-i împlânte un cuțit în inimă:

— Astea-s pentru răniți... Știi, dacă ești pe moarte, aici te aduce să mori...

— Am să mor — bâlbăe Haramu încet, întinzând gâtul ca o rață bolnavă. Pe mine nu mai trebuie să mă aducă aici... Ce să mă mai aducă?

— Ce tot îmi bați capul, păcătosome, cu moartea? izbucnește căprarul cu răutate. Ce tot trâncănești?... Și dacă mori adică ce ce mare pagubă-i? Mori, bine. Ești mort. Are cine să te îngroape!

Haramu ridică ochii sfios la BoroIU și se înfioară. În fața căprarului e ceva ce-l înlemnește. Ar vrea să se despartă de dânsul și nu poate. Și în creieri îi fulgeră:

— BoroIU îmi vrea moartea!

Dar nu zice nimic. Iși târăște picioarele grele-plumb, oftează și se mângâie curând: «Cum o da Dumnezeu sfântul! Fie voia lui!»

Bubuiturile sunt tot mai furioase și se apropie. În dosul unui dâmb turtit se zăresc tunurile, mici ca niște jucării, iar oamenii, învârtindu-se pe lângă ele, ca niște cărăbuși.

Când le vede Haramu, se bucură copilărește și nu-și mai ia ochii dela ele. Troznetele răgușite, aspre, îi farmecă urechile. Il cuprinde o încredere oarbă, nemărginită și începe să strige vesel:

— Uite tunurile!... Tunurile noastre! Tunurile noastre!

Apucă pe Boroiiu de mâneca tunicii și-l sgâlțâe cu mândrie:

— Uite tunurile noastre!

În clipa aceea un vâjâit înfricoșător trece prin văzduh. Un șrapnel se sparge undeva, la spatele trupei, cu o flacără orbitoare. Un nour alb, cât o căpiță de fân, răsare, se umflă, rămâne câteva minute atârnat în aer, ș'apoi se destramă și se pierde. Boroiiu răspunde rânjind:

— Ne-au zărit muscalii și dau în noi cu tunul...

— Da' noi n'avem tunuri? face Haramu triumfător. «Avem!... Uite-le!» I le arată cu mâna, râde și urmează: «Nu știi cum, Boroiiule, dar parcă-s de fier! Nu-mi mai pasă de nimic... Acù să mă trăznească un glonț și nici n'aș crâcni... Adică ce? O vieață are omul. Așa-i, măi Boroiiule?» Râde sgomotos și începe să bată talpa, ca la paradă, numărând tare: «Stâng! Drept! Stâng!»

Căprarul îl privește nedumerit, își șterge sudoarea pe gât și tace.

Pe drum vine, cu pașii târâți, un tunar rănit. Se așează pe marginea șanțului până trece coloana. Capul i-e îmbrobodit în sdrențe murdare, muiate de sânge. O dungă lată, roșie-negricioasă se scurge pe tunica cenușie dela guler până jos. Are în ochi o lucire apăsătoare și murmură îngrozit din când în când:

— Prăpăd mare... prăpăd mare!

Haramu aude vorbele și simte cum, deodată cu ele, îi sboară din suflet bruma de încredere. Merge înainte cu ceilalți și parcă nici nu-și mai dă seama ce face? Vede mereu pe tunarul însângerat și nu-l mai slăbește deloc gândul morții...

Se pomenește într'o porumbiște, alergând, cu pușca în mână. «Cum am ajuns aici? Ce caut aici?» Boroii merge înainte. «De ce mi-o fi vrând Boroii moartea!» Ostașii sunt răsfirați care încotro, gâfăie greu și calcă în picioare porumbul. Sublocotenentul pășește sprinten, taie în dreapta și 'n stânga tulenii uscați, parcă și-ar încercă ascuțișul săbiei, se uită deseori înapoi și șoptește câte ceva. Tunurile mormăe mai departe. Din stânga pârâe focuri de pușcă... O frunză veștedă îl lovește

peste față și aceasta deodată îl face iar să se gândească acasă. Iși aduce aminte că otava din luncă i-a rămas cosită dar neadunată. Să nu fi dat vreo ploaie să i-o prăpădească. «E muncă de șapte bărbați. Și ce otavă! Mătase, nu altceva! Las' că are grije Ileana... Dar trebuie să ia femei la otavă... Da, da, femei. Bărbații au plecat toți... Mulți au plecat, cine știe câți s'or întoarce?... Azi e Vineri? Da, da, Vineri. Zi de post. Poți să postești aici, Doame ferește? Ce post? Mănânci ce apuci...» Ii vine în minte că n'a luat nimic în gură de ieri dimineață și că i-e foame. Scoate o plăcintă, adusă de-acasă, făcută de Ileana și înghite repede bucăți mari. Poate că mănâncă pentru cea din urmă oară? De unde știi? «În războiu acù trăești, acù ești mort... Ehe! Doamne ferește!»

Porumbiștea nu se mai isprăvește. Răzoare, șanțuri și mereu porumb...

— Unde-s muscalii? își zice Haramu încet și întrebarea începe să-l chinuească. «Unde-s? Unde-s?» În față nu se vede decât spatele lui Boroii, cu ranița și cu bidonul care zângăne necurmat, și vârful șepcii. Ii mai trece o clipă prin cap că Boroii îi vrea moartea, dar îndată se gândește iar: «Unde-s muscalii?»

Și se înfurie parcă i-ar fi tras cineva o palmă.  
«Auzi, războiu fără muscali!... Rușine!»

Apoi se trezește lungit cu burta la pământ, lângă căprar. E marginea porumbiștei. Sublocotenentul se uită cu binoclul. Deodată, în față, se pornește un ropot de focuri de pușcă, și ofițerul țipă foarte ascuțit:

— Foc! Foc! Foc!

În stânga, din porumbiște, țâșnește un lanț de ostași și aleargă înainte ca o armonică. Lângă el Boroiu ochește și trage. Arma pocnește ca un tun. Haramu se miră cum poate pocni așa tare? Ar vrea să tragă și el, dar nu vede nimic.

— Unde-s muscalii? Întreabă dânsul necăjit.

— Ești orb? Nu-i vezi? mormăe Boroiu ochind din nou.

Haramu se uită zadarnic. Trage într'o doară, fiindcă simte o nevoie chinuitoare să facă ceva. Și pe urmă trage mereu cu toate că nu vede nici urmă de dușman, și e nespus de mulțumit...

Dar sublocotenentul urlă speriat «înaintee», sare și pornește ca săgeata. Toți se reped după ofițer.

Un sbârnâit scurt trece peste capul lui Haramu în vreme ce gonește înainte. «Glon-

țul!» se gândește dânsul trăgând cu ochiul când în dreapta, când în stânga. Și după câțiva pași iarăș parcă i-ar zâzâi un bondar pe lângă ureche.

— Se ține glonțul de mine!... Se ține!

Când se vede lungit jos, răsuflă ușurat și începe să tragă ca un nebun. S'a nimerit tocmai între sublocotenent și Boroiu. Toți ochesc, trag, și muscalii nu se zăresc. Ofițerului îi curge nădușeala pe obraji. Haramu aude deslușit cum întreabă pe Boroiu:

— A căzut vreunul de-ai mei?

Și cum răspunde Boroiu, gros ca de după un zid:

— Nu m'am uitat înapoi...

Și numaidecât iar urletul sublocotenentului și iar înainte. Gloanțele bâzâe mai ascuțit. Haramu le simte țiuind într'una, dar nu se mai gândește la ele. Ii trece mereu prin minte: «Unde-s muscalii?» Fugind îi lovește urechea un țipăt sfâșietor. Un soldat, și pare că tocmai Fodor din Măgură, se svârcolește pe arătura proaspătă ca un câine cu spinarea ruptă. «L'a omorît», se sperie Haramu. La dreapta lui, Trifan Mocanu înjură din răsuputeri și merge șchiopătând, iar după câteva clipe cade grămadă gemând și sâsâind.



Gloanțele însă vuesc neîncetat, tot mai furioase, mai dese, ca niște năpârci turbate. Lui Haramu i se pare că fuge de când lumea și că n'o să se mai sfârșească goana niciodată. Picioarele îi sunt amorțite, nu le mai simte. Il cuprinde amețeala... Când își vine în fire e într'un șanț, cu pușca la ochi, și aude glasul sublocotentului:

— Zece sute copii!... Ze-ce-su-te!

Și pe toată linia soldații, trecându-și unul altuia, din ce în ce mai slab:

— Zece sute... zece sute!

Tocmai în fața lui, numai la vre-o câțiva pași, pocnește pământul și se ridică un nouraș de colb gălbui cât o căciulă.

— Se ține de mine glonțul — își zice Haramu, dar nu mai are vreme să se gândească la glonte, căci îi vine iar în minte: «Unde-s muscalii?»

Mai înaintează de vre-o două ori. Gloanțele bâzăie ca un roi de viespi înrăiți. Mereu răsună vaiete, înjurături, țipete, mereu cad ostași, gem și se svârcolesc. Puștile troznesc neîncetat când mai rar, când mai grăbit. Bubuitul tunurilor însă a slăbit, numai uneori se sparge în văzduh câte-un șrapnel trufaș... Și Haramu veșnic se întreabă: «Unde-s?» Și i-e năcaz...

— Nu mai putem merge înainte — aude acuma pe Boroii. Au căzut mai mulți de jumătate...

— Sapele! Sapele! zorește sublocotenentul. Nu toți deodată!... Pe rând!... Pe rând!...

Dar până să-și desfacă sapa, vede că unii se târâe înainte spre un răzor ce desparte două miriști arse. Se târâște și el cu mare băgare de seamă și se ascunde binișor în șanț. Pe urmă totuș scoate capul să caute pe muscali... Departe, la marginea unei porumbiști tivite cu pomi, zărește vârfuri de șepci.

— Muscalii, Boroii! izbucnește dânsul oftând parcă i s'ar fi luat de pe suflet o piatră de moară. «Uite dușmanul!... Uite!... Uite!»... E fericit ca un copil.

— Bine, bine — mormăe Boroii ochind cu luare aminte. Trage, Haramule, că ne prăpădim!

Haramu începe să tragă și, după fiecare împușcătură, se așează mai bine în șanț. Simte o plăcere mare că a descoperit pe muscali. A scăpat parcă de-o grijă mare. Acuma s'a mai înviorat. Are chiar chef de vorbă, dar Boroii e furios și înjură și se sbuciumă... Haramu trage, face socoteli și planuri și nu mai vrea să moară.

— Adică de ce să mor tocmai eu? Las' să moară alții care n'au la ce să se întoarcă acasă. Nu mor pentru că nu vreau să mor!... Nu mor!...

Simte totuș că frica îi stăpânește inima și că n'o poate gonî, oricât își zice: «Nu mi-e frică!» Sublocotenentul, alături, pornește să geamă. «L'a lovit», se gândește Haramu, văzându-l cum îi cade capul în țărână și că are o pată mare de sânge pe umărul stâng. «I-a sdrobit umărul, sărăcuțul!... Vezi, cine n'are noroc... Să fii cu stea în frunte și nu te iartă glonțul!» Apoi deodată își aduce iar aminte de otava din luncă și-l apucă o grije dureroasă să nu fi dat o ploaie să i-o fi stricat... «S'o ia dracul de otavă... Ia uite ce-mi frământă capul!» Incearcă să gândească la altceva, dar nu poate și începe să socotească câte care de otavă o să-i iasă...

— Ioane! răsună vocea lui Boroïu. Ia seama, Ioane!... Vine o companie de întărire... Auzi?... Când ajunge aici, sărim cu toții și înaintăm... Înțelegi?

Haramu face ochii mari. «Ce vrea Boroïu?» se gândește dânsul bănuitor. I se pare că privirea lui Boroïu se bucură de ceva. «De ce se bucură?... Crede că am să mor?... Da, da,

crede... Imi dorește moartea, de bună seamă...  
Și, după ce-oi muri, se întoarce acasă și-mi ia pe  
Ileana. Are năcazpe mine din pricina Ilenii...  
Oho!» Se uită cu răutate la Boroiu și strigă:

— Ileana, ai? Crezi că am să mă prăpădesc  
pe-aici, ai?... Nu mor, Boroiu! Nu vreau  
să mor!

Boroiu n'aude, căci puștile fac o gălăgie  
ca 'n iad. Dar rânjește mulțumit parc'ar în-  
telege gândurile lui Haramu.

Se apropie din spate pași grei, gâfâituri,  
zângănit de arme, comenzi repezite în fugă.  
Haramu vrea să privească înapoi. În clipa  
aceea însă răsună un urlat sălbatic: «Uraaa!...  
Înainte!... Uraa!» Sare și el să pornească  
înainte, dar n'apucă să facă nici un pas și  
simte o lovitură în șoldul stâng.

— M'a ucis! murmură dânsul prăvălindu-  
se iar în șanț. Mi-a rupt piciorul!

Vrea să se scoale din nou și nu poate. Iși  
pipăie piciorul, ridică aripa tunicii și degetele  
î se umplu de sânge. Cureaua cu care eră  
încins, e găurită.

— Trebuie să-mi taie piciorul... Am să  
rămân olog...

Ochii i se împăinjenesc. Durerea îl chi-  
nuște din ce în ce mai tare. «Leșin... Mor...

se gândește el cu frică. Incearcă să strige ajutor, dar nu poate deschide buzele. Sângele i se scurge pe piele. Il simte cât e de fierbinte... Ar fi bine să opresc sângele», îi trece prin creier. Măinile îi tremură și nu le poate mișca. Incepe să zică în gând «Tatăl nostru» și parcă se mai liniștește.

Se așteaptă, din clipă în clipă, să leșine și se miră că încă n'a leșinat. «Am să mor... Degeaba nădăjduesc... Am să putrezesc aici, în șanț, ca un câine fără stăpân... Nu vine nimeni să-mi oprească sângele!» Iși amintește de căruțele cu paie dela marginea satului... «Rămâne Boroiiu cu Ileana... Rămâne!...»

Vremea trece atât de greu parcă ar fi de plumb topit. Soarele e aproape de asfințit. Tot văzduhul miroase a praf de pușcă...

Apoi Haramu, pe neașteptate, se pomeneste iar cu Boroiiu în șanț. Toți veniau îngroziți și se pitulau în dosul răzorului și începeau a trage cu desnădejde. Boroiiu eră ca un țigan la față și înjură sălbatec... Haramu vrea să-l strige și nu poate. Geme.

— Ce-i cu tine, Haramule? Ești mort?...

Haramu, auzindu-l, își aduce aminte de Ileana. Inchide ochii; genele-i sunt grozav de obosite. Boroiiu îl pipăe mormăind:

— Unde te-a izbit, omule?... Aha!... Curge sângele dintr'însul ca dintr'un taur!...

Rănitul simte o durere sfâșietoare, apoi îndată o alinare.

— Te-am legat, Ioane — dudue glasul lui Boroïu. Nu-i nimic... numai de n'ar veni ei peste noi!

Haramu geme puțin și începe să șovăe iar din buze o rugăciune, repede, băbește...

După un răstimp, cine știe cât de lung, Haramu aude șoapte speriate:

— Vin!... Vin!... Vin!...

Și în curând vocea lui Boroïu, aspră, răgușită:

— Inapoi!... Inapoi!...

Pe Haramu îl cuprinde o spaimă nebună. Vede cum ostașii se scoală din șanț și pornesc înapoi în goană. «Vin muscalii!» se gândeste dânsul și nu mai simte nici o durere, numai frica, ce-i îngheață sângele în vine, că rămâne singur între dușmanii cari o să-l turtească, ca pe un vierme. Iși adună toate puterile și țipă desnădăjduit:

— Boroïule, frate, nu mă lăsa aici!

Boroïu se oprește șovăind.

— Nu mă lăsa, frate, să mă prăpădesc în străini!... Nu mă lăsa!...

Se uită lung unul la altul, Haramu, rugător, BoroIU nehotărît. Gândul căprarului este, o clipă, să-l lase acolo, pe mâna cazacilor. Cum i-a strivit el norocul, aşà să-l strivească duşmanii acuma! Dar, văzându-i faţa albă ca hârtia şi ochii scâldaţi în lacrimi, i se îm-moaie inima. Işi aduce aminte de Ileana, cum stătea şi ea plânsă şi îndurerată, şi parcă îi aude glasul tremurat: «Ai grije de el şi ocroteşte-l!»...

— Hai! — face BoroIU scurt plecându-se şi luându-l în cârcă.

Gloanţele ţiuiau şi sfârâiau neîntrerupt. Căprarul gâfâia din greu cu Haramu în spina-re, care gemea şi se vaită. Toată miriştea erà plină de ostaşii ce alergau înfricoşaţi, fără ţintă, dornici numai să scape din ploaia de foc cât mai curând.

Pe Haramu îl apucă durerea, mai nemiloasă şi mai năvalnică. Ii vine să ţipe, dar parcă i-e teamă de BoroIU. Strânge dinţii din răspu-teri şi numai rareori geme scurt, înnăbuşit.

— Taci, taci că nu-i nimic — zice căprarul morocănos, păşind apăsât ca un bivol.

— Mor... mor — se gândeşte Haramu simţind cum i se sleesc puterile. S'a isprăvit cu mine... S'a isprăvit!

Ca să-și risipească gândurile chinuitoare, începe să vorbească, încercând să arate veselie sau măcar nepăsare în glas:

— Vai de mine, Boroiiule!... Mi-am uitat pușca 'n șanț...

— Las'o dracului de pușcă... Bine că nu te-am uitat eu pe tine! răspunde Boroii răutăcios.

— Mi se pare că ne-au biruit muscalii? urmează Haramu.

— Mi se pare... 'S mulți... Câtă frunză și iarbă...

— Ș'acù ce facem?

— Fugim, nu vezi? zice căprarul posomorît și, după o vreme adaugă: Da ești greu tare, Ioane... Parcă duc în spinare un sac de pământ.

Haramu se sperie de vorbele acestea, dar totuș râde silit și sec. Boroii râde și el. Râsul lui e mulțumit și cam aspru.

— Au pierit mulți de-ai noștri — începe iar rănitul.

— Mulți. Și mai mulți o să se prăpădească de-acù înainte! Tace puțin și apoi urmează: Mulți de tot... Ilie Onu s'a dus. In cap l'a pocnit glonțul... Și George al lui Bugur din Tihuța. Și Dolga Mihai, știți,



băiețandrul cela din Bârgău, care se ținea numai de drăcovenii... Toți s'au stins!

— Dumnezeu să-i odihnească...

— Mulți, mulți... Pe Dumitru Hrișca l'a nimerit drept în inimă. A mai alergat o leacă ș'apoi s'a prăvălit ca un bolovan, de nici vai n'a zis... Cine să-i mai știe pe toți?... E plin câmpul de ei. Și șanțurile gem...

— Urgia lui Dumnezeu!

— Răsboiul, Ioane!... Așa-i: sânge, moarte, durere, pacostea lumii...

— Le-auzi cum șuieră? face Haramu ascultând gloanțele care umpleau văzduhul cu țipetele lor. Să știi că pe mine mă caută... Simt eu că mă caută...

— Să-ți spun eu una și bună, măi Ioane — bombăne Boroii rar și apăsător. Glonțul se ține de cel ce se teme de dânsul. Auzi tu ce-ți spun? Când ți-o fi frică, să-ți iei rămas bun c'ai pus-o de mămăligă!

Haramu începe să tremure. Cuvintele lui Boroii i s'au înfipt drept în inimă. Frica își înclească ghiarele într'însul din ce în ce mai adânc. O simte cum îi pătrunde în creier, în oase, în carne, în vine. «De-acum mor... mor...» îi fulgeră prin minte. Totuș se mai sbate, încearcă să se apere. Limba

i se învârtește repede. Și vorbind râde răgușit și horcăe:

— Mie nu mi-e frică, Boroiiule! Zău nu mi-e frică... Mi-a găurit piciorul? Bine. Poate că Dumnezeu a vrut înadins să mă scape din prăpădul ăsta... Ai? Căruțele cu paie... Mă duce la spital și-mi taie piciorul... Mi-l taie? Bine. Parcă nu mai sunt ologi pe lume?... Ori cu un picior, ori cu două, numai să știi că trăești!... Am nevastă, moșie, copii... Trebuie să trăesc... trebuie să...

Glasul i se taie brusc. Ičnește scurt, ca și când i-ar fi trântit cineva un pumn sdravăn după cap, râde puțin, oftează lung și amuțește parcă i s'ar fi retezat limba din rădăcină.

Căprarului nu-i place trăncăneala tovarășului. Iși aduce aminte de ce i-a făcut Haramu și i se pare că tare-i prost de cară în spinare pe cel ce i-a mâncat norocul. Se gândește chiar să se descotorosească frumușel de dânsul orice ar fi. Asta o așteptă el de când a plecat de-acasă. Asta eră nădejdea lui cea bună. Acuma de ce să se pună de-a curmezișul soartei?... Dar când se frământă astfel, dă peste ceva, se împiedecă și e aproape să se răstoarne. Se uită, vrea să înjure. Vorbele-i încremenesc în gât. La picioarele lui vede pe

Marin Prâslea, un flăcău din Salva, prietenul său cel mai bun, mort-rece, chircit ca o rămă chinuită, cu fața schimonosită, cu grumajii încercuiți într'un guler roșu de sânge înche-gat... Boroiu se cutremură și-și întetește mer-sul... Prin șira spinării îi furnică un fior...

Mai sunt doar câțiva pași până la porum-biște. Un căpitan se răstește cu sabia la fugarii ce sosesc mereu și nu se mai gândesc să se oprească, îi amenință și urlă din răsuputeri:

— Stai, tâlharule!... Jos! Jos!... La lizieră!...

— Uite c'ajungem, Ioane! zice Boroiu mai senin. Aici poate c'or veni sanitarii să te ducă la căruțele cu paie...

Tace, râde și așteaptă să zică ceva Haramu.

— Nu vorbești? urmează apoi din nou când vede că așteaptă în zadar. Nu vrei să vorbești?... Mi se pare mie că ți-e frică!... Ia seama, Ioane, că frica nu e bună...

Căprarul râde foarte gros, dar iar nu primește nici un răspuns.

— Dacă vrei tu să taci, taci! mormăe dânsul după un dram de vreme, nepăsător. O fi le-șinat păcătosul, se gândește pe urmă. Hehe, mare-i frica!

Intră în porumbiște... Câțiva ostași s'au întors spre dușman și trag fără de suflet.

Căpitanul strigă desperat, cu ochii eșiți din orbite :

— Stai!... Stai!... Liziera!...

— Am ajuns, Haramule! zice Boroiu. Hai, să te dau jos.

Ii desprinde picioarele de după mijloc și Haramu se rostogolește, ca un trunchiu, la pământ și rămâne cu fața 'n sus, cu mâinile și picioarele răsfirate, ca un răstignit. Pe buzele mortului se răcise un răs dureros, iar în ochii holbați a rămas întipărită o dorință mare de a trăi, amestecată cu o frică năpraznică. In dreptul inimii, dintr'o rană rotundă cât un zlot de argint, se scurgea leneș un firicel de sânge negricios.

— L'a izbit glonțul în spate, deaceea nu mai vorbiă nimic — se gândește Boroiu cu privirea pironită asupra cadavrului. Te-a bătut Dumnezeu, Ioane, pentrucă mi-ai sdorbit vieața cu pe-a Ilenii.

Iși face cruce încet, de trei ori...

È mulțumit. Cum a dorit el, așa s'a întâmplat. De-acù Ileana iar e slobodă. Se vede bine că au fost ursiți unul altuia.

Boroiu tresare brusc. Aude glasul căpitanului, aude pocniturile puștilor și un bubuit de tun obosit, depărtat.

— Muscalii! își zice repede.

Incepe să-și dea seama că încă nu s'a sfârșit. Intâiu muscalii, pe urmă Ileana. Și cine știe ce-o mai fi?

Se târăște la marginea porumbiștei. Pe câmpul însořit vede ici-colo trupuri de soldați rămași care cum i-a trăznit moartea. În văzduh croncăne o ceată de corbi ce se rotește, se coboară uneori, se apropie de morți, se înalță iar, parcă nu s'ar sinchisi nici de oameni, nici de gloanțe. Ostași întârziți vin ș'acuma în fuga mare, cu fețele strâmbate de groază. Și 'n depărtare, din când în când, linii dese de vrăjmași se leagănă, dispar, apar, se apropie.

— Ne birue muscalii — bâlbăe Boroiu și se căznește să ochească bine, să oprească puhoiul dușman. Dar mâinile îi tremură și 'n minte i se îmbulzesc neîncetat gânduri ce-i sunt dragi și de care se înspăimântă. Acuma nu dorește gândurile acestea. Simte bine că i-ar strecură grija în inimă și l'ar pierde... Și totuș, oricât se încearcă, nu izbutește să le gonească...

Din porumbiște aude un gemăt amar.

— Iar moare unul... Mulți mor — se gândeste dânsul.

Dar nu i-e milă. Ii pare bine că el trăește. Ce-i pasă de alții? Altora le pasă de el? El să trăiască, încolo... El trebuie să t răiască!

Și, încetul cu încetul, începe să făurească planuri. Ochește mereu, trage mereu și sufletul lui sboară pe-acasă, prin Prislop... Se face că parcă se întoarce din războiu... Ileana îl în-tâmpină în capul satului... A întinerit ori i se pare doar lui?... Cum plânge, sărăcuța!... Ea zice: «Ai venit?» Și el răspunde: «Am venit». Bine că te-a adus Dumnezeu». Ar vrea s'o ia în brațe și s'o omoare în sărutări, dar i-e rușine, căci s'a adunat o mulțime de oameni și toți zâmbesc și se bucură c'a venit... Și popa Grozea vine și zice: «Acù haideți la biserică cu Ileana, c'ați așteptat de-ajuns!» Cineva însă zice: «Cum să meargă Ileana cu Boroii la biserică, doar Haramu n'a murit!»... «Cum n'a murit?» «Așà, bine. Uite-l pe Haramu!»... Are un picior de lemn și 'n piept o gaură roșie Și Haramu vine șchiopătând și râde... Și Ileana zice: «N'ai avut grije de el, Boroiiule! Nu-ți ajute Dumnezeu sfântul! Nu-ți ajute! Nu-ți ajute!»...

— Astea-s nebunii! se gândește Boroii clipind furios din ochi.

În suflet însă simte cum i se face un gol și golul acesta cum crește biruitor, cum îl amenință. Și numaidecât îl cuprinde îndoiala: «Poate că într'adevăr n'a murit Haramu?... Poate că el a gemut adineaori?»

S'ar sculă și s'ar duce să se încredințeze, dar i-e rușine de sine însuș. Strânge patul puștii de-i pocnesc degetele și se dojenește singur:

— Suflet ticălos de muiere!

Îndoiala totuș rămâne încuibată și-l roade ca un cariu.

Pe miriște, deabià la vreo șase sute de pași, vede cum se ridică un lanț de oameni, cum se apropie și se aruncă iar la pământ. Unul a întârziat. E burtos și are o barbă roșie. «Trebuie să-l omor!» își zice Boroïu ducând repede arma la ochi. Rusul se oprește, înalță mâinile speriat către cer ș'apoi cade cu fața 'n jos parcă ar face o mătanie.

— L-am nimerit — murmură căprarul mulțumit, dar îndată îi vine în gând: Și Haramu te pomenești că n'a murit!

O răpăială sălbatică de gloanțe pornește dela muscali. Toată marginea porumbiștei sâsâe înfricoșată. Boroïu aude mereu cum îi sbârână viespii de oțel pe lângă urechi ca și când l'ar amenința.

— Se vede că m'am speriat — își zice dânsul gânditor și deodată se înfurie ca un smeu: «Nu vreau! Nu vreau Nu vreau!» Își încordează toate puterile, parcă s'ar împotrivi unui vrăjmaș năpraznic, și cu o sforțare uriașă sloboade arma. Aude lămurit răbufnitul puștii și numaidecât un țiuit vesel în urechea dreaptă.

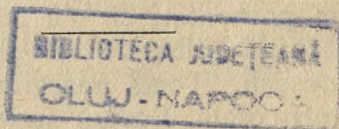
— Mor... se gândește Boroiu în vreme ce i se întunecă tot în fața ochilor. Și Haramu poate că n'a murit... Poate...

Mâna îi înțepenește pe armă, gura i se umple de sânge, iar capul îi cade într'o parte ca și când l'ar fi prididit oboseala...

Dușmanul se apropie mereu. Căpitanul țipă poruncitor și plângător:

— Stai!... Foc!... Foc!... Foc!...

Gloanțele vâjâe ca furtuna. Soarele asfințește mânios, însângerând cerul și pământul...

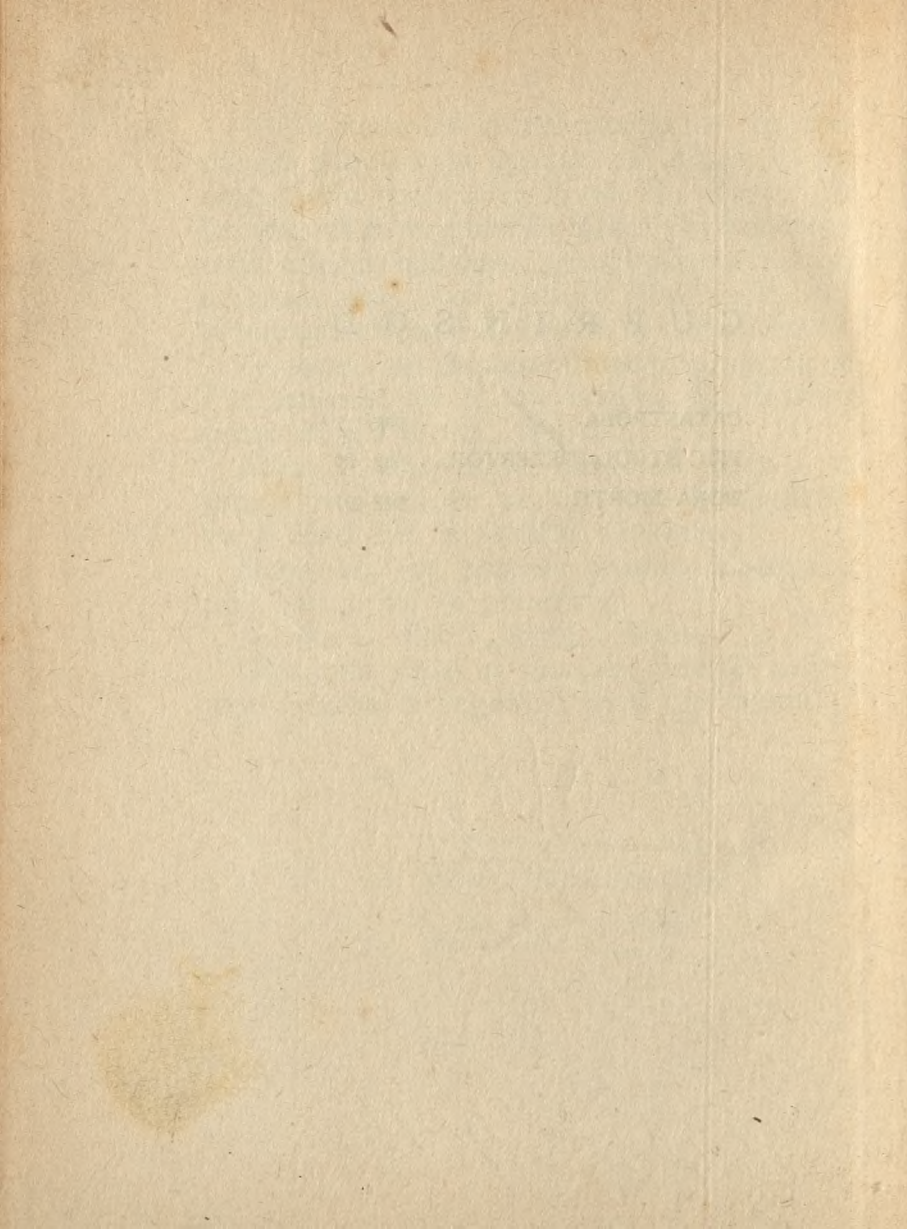




## C U P R I N S U L

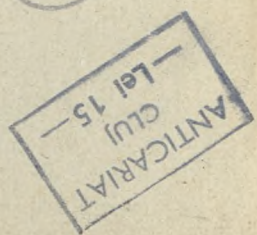
CATASTROFA . . . . .	pag. 5
IȚIC ȘTRUL, DEZERTOR . . . . .	pag. 66
HORA MORȚII . . . . .	pag. 97

---



3779/82

15



CULTY  
LE  
50  
NATION

GUSTAV ZIKELI  
Tipografie, librărie și papetrie  
BISTRITA